

Západočeská Univerzita v Plzni
Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vývoj sociálního zabezpečení
na území ČR**

Plzeň, 2013

Petr Sládek

Západočeská Univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra pracovního práva
a práva sociálního zabezpečení

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vývoj sociálního zabezpečení
na území ČR**

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Vedoucí diplomové práce: Ing. Antonín Vacík, KPP

Plzeň, 2013

Petr Sládek

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petr SLÁDEK**
Osobní číslo: **R09M0276P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Název tématu: **Vývoj sociálního zabezpečení na území ČR**
Zadávající katedra: **Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení**

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
2. Sociální politika
3. Vývoj důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění v ČR
4. Současné instituty sociálního zabezpečení
5. Zhodnocení platné právní úpravy
6. Seznam použité literatury

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- TRÖSTER P. a kol. Právo sociálního zabezpečení, 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010
- ČERNÁ, J. VACÍK, A. Právo sociálního zabezpečení v rámci Evropské unie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005
- ČERNÁ, J., TRINNEROVÁ, D., VACÍK, A. Právo sociálního zabezpečení. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007
- PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V. a kol. Důchodové pojištění v České republice 1998, 2. přepracované vydání. Olomouc: ANAG, 1997
- KOLDÍNSKÁ, K. Sociální právo: Praha: C. H. Beck, 2007
- Časopis Národní pojištění
- a další literatura knižní a časopisecká

Vedoucí diplomové práce:

Ing. Antonín Vacík

Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

Datum zadání diplomové práce:

13. srpna 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

Doc. JUDr. Jarmila Pačlátová, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 25. září 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma: Vývoj sociálního zabezpečení na území ČR zpracoval samostatně pod vedením Ing. Antonína Vacíka, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Plzni, 15. června 2013

vlastnoruční podpis autora

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat Ing. Antonínu Vacíkovi za odborné vedení diplomové práce a za jeho cenné rady a připomínky, které přispěly k vypracování této diplomové práce.

Obsah

Seznam zkratk	9
1. Úvod	10
2. Sociální politika	11
2.1. Jednotlivá pojetí	11
2.2. Pojmy sociální politiky	12
3. Vývoj důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění v ČR	15
3.1. Prvopočátek	15
3.2. Středověký vývoj	16
3.3. „Pravé počátky“ sociálního zabezpečení	17
3.4. Taafeho reformy v sociálním pojištění	18
3.5. Po vzniku ČSR	20
3.6. Po druhé světové válce	22
3.7. Sociální zabezpečení po roce 1956	24
3.8. Vývoj po roce 1989	25
4. Současné instituty sociálního zabezpečení	28
4.1. Prameny	28
4.2. Organizace státní správy	29
4.3. Současné instituty sociálního zabezpečení	32
4.3.1. Důchodové pojištění – zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění	32
4.3.2. Starobní důchod	37
4.3.3. Invalidní důchod	38
4.3.4. Důchody pozůstalých	42
4.4. Nemocenské pojištění - Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění	45
4.4.1. OSVČ v nemocenském pojištění	50
4.4.2. Mateřství	51
4.4.3. Ošetřovné	53
4.5. Úrazové pojištění - zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění	53
4.6. Sociální pomoc a státní sociální podpora	54
4.6.1. Pomoc v hmotné nouzi	54
4.6.2. Sociální pomoc	55
4.6.3. Státní sociální podpora - Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře	56
4.7. Soudní přezkum v oblasti sociálního zabezpečení	59

5. Zhodnocení platné právní úpravy	62
6. Závěr	66
Resumé	67
Literatura a použité zdroje	68

Seznam zkratk

BIS	Bezpečnostní informační služba
ČNR	Česká národní rada
ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
LPS	Lékařské posudkové služby
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
OSŘ	Občanský soudní řád
SŘS	Správní soudní řád
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SSP	Státní sociální podpora
ZDP	Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

1. Úvod

Ve své diplomové práci „Vývoj sociálního zabezpečení na území ČR“ se zabývám problematikou vývoje jednotlivých etap sociální ochrany lidí, od počátků událostí, které vedly v dobách minulých k určité starostlivosti o člověka, který neměl ničeho, tedy, dle dnešního pojmosloví byl „chudý“, až k dnešnímu rozvinutému systému moderního sociálního zabezpečení obyvatel. V první části pojednávám o počátcích určité solidarity s nemajetnými, dále se věnuji krátce vývoji uvedené starostlivosti jinde ve světě, stěžejní je pak samozřejmě, jak i z tématu mé diplomové práce vyplývá, vývoj sociálních institutů v České republice. Jsem přesvědčen, že bez výkladu vývojových fází a pojmosloví tohoto tématu v úvodu práce by samotné pojednání o jednotlivých institutech současné platné právní úpravy nebylo dost dobře možné.

V diplomové práci se pak zabývám vývojem důchodového zabezpečení, důchodového pojištění a nemocenského pojištění. V tomto směru mě zaujal především vývoj legislativní úpravy jednotlivých dávek, tak, jak jednotlivé zákony vždy reagovaly na ekonomickou a politickou situaci určitého období. Velmi mě pak zaujala např. zcela zásadní změna pohledu na invaliditu a samotný základ její úpravy mezi zákonem č. 100/1988 Sb. a zákonem č. 155/1995 Sb. Z uvedeného důvodu jsem proto zaměřil i část studijní praxe na úsek správního soudnictví jednoho krajského soudu.

2. Sociální politika

2.1. Jednotlivá pojetí

Paternalistické pojetí bylo v novověku uznáváno některými myšlenkovými směry, sociální zabezpečení sovětského typu v šedesátých letech minulého století též mělo tuto podobu. Uvedený přidělový systém vystřídal systém reziduální, ve kterém sociální orgány poskytovaly péči těm, kdo byl ze společnosti vyčleněn, pokud selhala péče rodiny a sdružení. Takový liberální stát se nezapojoval do soukromých otázek občanů a jejich zaměstnavatelů. Takové chování státu se označuje francouzským „laissez faire, laissez passer“. Poskytoval péči jen těm, kteří se nebyli o sebe schopni sami starat z jiných systémů, a to jen v nezbytných případech a rovněž pouze v nezbytném měřítku poskytoval jen to, co na tyto účely bylo nadbytečné, a to dokonce pouze v případech, kdy se o takové lidi nepostaral někdo jiný, tedy např. církev či filantropická sdružení. Ryzí liberální pojetí sociální politiky ponechává tuto funkci nestátním subjektům, je typické pro počátky kapitalismu, jeho výrazný projev lze spatřit v Anglii v boji o chudinské zákony roku 1832. Z uvedených principů pak vychází tzv. neoliberalismus, a to s požadavkem alespoň částečné privatizace sociální sféry, kdy stát má zaručovat, případně poskytovat jen nezbytné sociální podmínky práce a života, někdy nazývané sociální záchranná síť. O ostatní se starají soukromé iniciativy, tedy soukromoprávní penzijní fondy, sdružení a podnikatelé z vlastních prostředků. Tento systém nejlépe fungoval v zemích jižní Ameriky, tedy například Peru, Chile nebo Argentina.¹

Jako další pojetí sociální politiky známe pojetí systémové, institucionální, tedy pojetí tzv. sociálněprávního státu. Sociální politika a instituce jsou zde vnímány jako nutná a nezbytná integrální složka společnosti. Nenastupují až v momentě, kdy ostatní nástroje selžou, ale pomáhají ostatním institucím, a to třeba rodinám nebo sdružením, aby neselhaly, jinak řečeno, dávky tady nemají jen lepit náplasti na nouzové situace, ale rozdělování podpor a dávek ve společnosti docílit, aby občané se nedostávali do potíží. Filozofický základ tohoto pojetí spadá do první poloviny dvacátého století, kdy v Anglii J. M. Keynes stanovil jeho finanční smysl, a to využitím daní jako nejlepšího přerozdělovacího systému ve prospěch realizace sociální politiky. W. Beveridge pak doplnil jeho věcný obsah, tedy boj s nezaměstnaností, nevzdělaností, nemocemi, nouzí a bídou. Ze začátku se

¹ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 12-13

anglosaské pojetí rozšířilo do Nizozemska, skandinávských zemí a Francie. Samozřejmě také ovlivnilo i vývoj ve střední Evropě, hlavně v Německu a sousedním Rakousku. I na československou exilovou vládu v Londýně toto pojetí mělo vliv a o několik roků později také na tvůrce zákona o národním pojištění z roku 1948. Jeho velmi dynamické pojetí pak chápe státní sociální politiku jako postup stanovování zásad a priorit, na kterých se dále zakládají programy sociální péče. Od osmdesátých let minulého století se pak setkáváme s narůstající kritikou tzv. „social welfare“ státu, v tomto spojení se hovoří o krizi sociálního státu, což souvisí s růstem nákladů na sociální dávky a služby. Toto je způsobeno stárnutím obyvatelstva a klesáním podílu výdělečně činných osob ve společnosti. Předmětem silící kritiky je hlavně rozměr sociální ochrany hrazené z peněz státu či veřejnoprávních institucí, kdy je tento příliš nákladný a je zřejmé, že není možné změnit celkovou koncepci. Státní sociální politika by se měla orientovat k sociální ochraně občanů. Každý stát tak vytváří svůj právní řád, své sociální instituce a určuje i svůj rozsah finančních prostředků, podle svých možností a potřeb svých občanů. Tím vznikají odlišné sociální systémy a instituce. Na přelomu tisíciletí se mění ve všech „vyspělých“ systémech demografické parametry vývoje obyvatelstva, které stárne, mění se tak podíl ekonomicky aktivních v jejich neprospěch, což přinucuje obyvatele, aby zvýšili svojí zodpovědnost za současnou i budoucí sociální situaci. Vzniká tlak na zvýšení jejich finanční účasti na zdravotních a sociálních systémech a na zeštíhlování garancí státu na zabezpečení sociální záchranné sítě. Také je potřeba dodat, že tato problematika je potřeba řešit i nástroji aktivní zaměstnanecké a sociální politiky.²

2.2. Pojmy sociální politiky

Pojem sociální ochrana - anglicky „social protection“. Základním znakem sociální ochrany je chránit občany státu od negativních sociálních nebezpečí.³ Je to tedy velmi široký pojem, který usiluje pomocí veřejnoprávních institucí o řešení obtížných životních situací finanční a sociální nouze, které občané nejsou schopni vyřešit svépomocí nebo pomocí své rodiny. To pomocí služeb nebo dávek, které jsou peněžité nebo věcné (potravin, hygienické potřeby nebo ošacení). „Služby můžeme

² TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 13-15

³ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 20

dělit na terénní, ambulantní, nebo rezidenční podle toho, kde je služba poskytována a jak dlouho“⁴

Ještě je potřeba zmínit pojem „social welfare“, který je předchůdcem pojmu sociální ochrana. V českém jazyce ho můžeme nazvat jako sociální blahobyt. V anglickém překladu ovšem je přesnější a znamená „mít se nebo konat dobře“. „V sociálním státě se zpravidla uskutečňuje sociálním a zdravotním pojištěním, státními podporami a sociální pomocí občanům. Zahrnuje zabezpečení dávkami i službami.“⁵

Pojem sociální správa – anglicky „social administrative“. Představuje systém státních institucí, které poskytují sociální ochranu pojištěncům. Sociální správa má dvě funkce, a to mocenskou, ve které kontroluje, a služební, v níž pomocí získaných peněz poskytuje.⁶

Pojem sociální zabezpečení – anglicky „social security“. Tento pojem byl použit poprvé v USA. Byl jim označen federální zákon o důchodovém pojištění z roku 1935. V Evropě se tento pojem začal používat se schválením Úmluvy Mezinárodní organizace práce o sociálním zabezpečení a byl ve stejném významu použit i v Evropské chartě sociálního zabezpečení. V mezinárodních dokumentech pak sociální zabezpečení poskytuje ochranu a pomoc lidem v případě ohrožení zdraví a nemoci, nezaměstnanosti, zdravotního poškození a invalidity, pracovního úrazu a nemoci z povolání, stáří, mateřství, rodičovství a úmrtí živitele. Na našem území se tento pojem vstřípil až v roce 1964, zákonem, poskytujícím důchodové zabezpečení i sociální péči. Obsah tohoto pojmu je tedy mnohem širší, než se v naší společnosti vžil. A proto, naše vnímání tohoto pojmu je mnohem užší, než je celosvětově vymezen. Jakákoliv definice tohoto pojmu je velice obtížná. Vzhledem k historickému vývoji by samotná definice nebyla přesná.⁷

Pojem sociální pojištění – anglicky „social insurance“. Představuje povinný systém zajištění na principu solidarity, pro případ budoucí pojistné události.⁸ V případě pojistné události bude mít pojištěnec právní nárok na dávky, které zaplatí

⁴ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.21-22

⁵ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str.21

⁶ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str.21

⁷ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 21

⁸ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 21

jak léčení, tak ušlý zisk.⁹ Hlavními znaky sociálního pojištění je, že zákon stanoví, kdo je povinen pojistné platit, stanoví, co jsou to pojistné události a s tím spojený nárok, nakonec kdo jej spravuje a financuje. Sociální pojištění se podle vzniku v Evropě dělí na devět systémů:“ Úrazové pojištění, nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, pojištění v mateřství, pojištění ve stáří, pojištění invalidity, pojištění pozůstalých, pojištění v nezaměstnanosti, pojištění rodinné (rodinné přídavky)“¹⁰

Pojem sociální politika – anglicky „social policy“. Je to činnost, při které se stát prostřednictvím svých institucí snaží dlouhodobě a s určitými cíli, vést sociální systémy. Podstatou je vize státu, jak se postarat o své občany, ať už ve stáří, nemoci či invaliditě.¹¹

Pojem sociální zaopatření – anglicky „social provision“. Jsou to peněžité dávky poskytované v případech, kdy to stanoví zákon. Finanční podpora těm, kteří splnili podmínky a mají díky tomu na ně právní nárok. Pro některou z těchto podpor se zjišťuje finanční situace, z velké části je určena pro rodiny s dětmi.¹²

⁹ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.24

¹⁰ TOMEŠ, I. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 16

¹¹ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 19

¹² KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.26

3. Vývoj důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění v ČR

3.1. Prvopočátek

Lidé se odedávna sdružovali, vytvářeli si společenské systémy, ať už rodinu, klan či kmen a tyto systémy můžeme nazvat sociálními. Plynutím času tyto základní společenské systémy přestaly stačit. Bylo potřeba vytvářet větší společenské útvary, proto vytvářeli obcí, obce, v nichž byla určitá vnitřní hierarchie, a to na základě určitých pravidel vytvořených jednotlivými entitami, který můžeme nazvat sociální řád. Zde se pak utvářely sítě vzájemných vztahů a sociálních vazeb, vedoucích k vykonávání základních sociálních funkcí potřebných k přežití (žít, bydlet, pracovat, množit se), zde už je vidět dělba práce podle schopností a účelnosti. Lidé si tak vytvářeli instituce nejrůznějšího druhu, docházelo k systematickému sdružování s tím požadavkem, aby se obdobně sdružovali i další členové téhož území. Zde se začala už vytvářet silná mocenská postavení za účelem ovládnutí skupin. Přitom již bylo pamatováno na ty, kteří měli omezené zdravotní předpoklady ke společnému životu a práci, tedy i k rozdělování. Pro to, aby byl mezi lidmi udržen určitý pořádek, musí systém plnit určité funkce a těmi jsou funkce hospodářské (výroba, spotřeba, distribuce), socializační, integrační a reintegrační, kontrolní či solidaritní.¹³ První z nich jsou instituce, které vytváří právo soukromé zpravidla občanské nebo obchodní, někdy vytváří i stát, ten podle práva veřejného. Zpravidla by měla tvořit tyto funkce, které zajišťují společnost - výroba, služby, obchod, doprava pro spotřebitele. Další funkce například: socializační, začlenění do skupiny plní hlavně rodina, ale pak dále instituce jako jsou škola či státem vytvořené instituce. Umožňují lidem začleňovat se do společenského systému.¹⁴ Kontrolu nad těmito institucemi pak provádí stát prostřednictvím soudů nebo politických institucí, tedy politických stran, hnutí, zájmových sdružení i jiných nevládních subjektů. Funkce solidaritní a vzájemnostní plní sociální instituce jako sociální pojištění, sociální zaopatření či podpora a sociální služby.¹⁵

Když se podíváme do historicky nejstaršího pojetí sociální politiky, nalezneme zde patriarchát, kde stál na vrcholku hierarchické struktury „otec“. Z uvedeného plyne, že se jednalo o systém, kde většinou stál na vrcholu nejstarší,

¹³ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996. Str. 12

¹⁴ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.6

¹⁵ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, str. 12

nejsilnější nebo nejchytřejší. Postupem doby se tomuto postavení vždy říkalo jinak např. náčelník, král nebo diktátor. Tato osoba přidělovala jednotlivá místa či role ve společnosti. Zde je potřebné ovšem připomenout, že jedinci, kteří nebyli uvedené role ve společnosti schopni zastávat, byli v některých společnostech nejdříve zabíjeni, trestáni či vylučováni ze společnosti. Většina chudých dokonce upadala do dlužního otroctví. To bylo zrušeno až ve starém Řecku, kdy jej zrušily Solónovy reformy a zakázaly, aby se půjčky vázaly na osobní svobodu dlužníků. Byly to první reformy, které zaváděly solidaritu mezi nejbohatší a nejchudší vrstvou společnosti a to stanovením nejvyšší možné výměry půdy, zbytek propadnul státu.¹⁶ Naopak Římané řešili chudobu v momentě, kdy začínala hrozit společenská krize a z ní plynoucí negativní následky pro stát. Rozdávali chleba a umožňovali chudině účastnit se na zábavě, což do té doby byla výsada bohatých.¹⁷ O zcela neschopné se povětšinou starala rodina, což byla jediná možnost na přežití pro nemocné a neschopné.

3.2. Středověký vývoj

Ve středověku převládal názor, že problém s chudými a pracovně neschopnými je věcí soukromou a věcí církve. Díky rozvoji církve a přijetí křesťanství za státní náboženství se rozvíjela první péče o neschopné a staré členy společnosti, samozřejmě většinou pro chudinu, která si péči nemohla dovolit. Tuto pomoc poskytovaly kláštery, postupem času je nahrazovaly farnosti. Středověká chudinská péče byla vlastně almužnou, kdy chudým byly poskytnuty základní služby pro přežití - nocleh, strava, oblečení. Podstatou této služby je, že za ní chudí nemuseli platit a dostali ji, i když na ni neměli žádný právní nárok. Postupem času se panovník snažil, aby se o chudé starali feudálové, pod které nevolníci spadali. Aby za nevolníky v tomto smyslu nesli určitou odpovědnost.¹⁸ Dále mezi první náznaky sociálního zabezpečení patřily profesní skupiny. Mezi ty patřily už od raného středověku spolky horníků. Horníci byli vždy pro panovníka velmi důležití z důvodů plnění panovníkovy kasy, a i proto měli volnější postavení mezi ostatními profesemi. Byli to sice zatím jen pokladny, které si horníci vytvořili sami a také do nich sami přispívali z vlastních mezd pro případné nehody a zranění. Tyto pokladny přinesly

¹⁶ BALÍK, S. In: BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav. Právní dějiny evropských zemí a USA: stručný nástin. 2. rozšířené vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, str. 41

¹⁷ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.5

¹⁸ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 5-6

myšlenku vzájemné pomoci a solidarity mezi ostatními horníky. První dochovaný záznam o takovéto pokladně nalezneme v roce 1527 od císaře Ferdinanda I.¹⁹ Tento nápad zakládat pokladny pro případ neschopnosti pracovat postupem času začala tvořit i další řemeslnická odvětví.

Na začátku 17. století ještě neměli chudí žádnou možnost soudně se domoci nějakého chudinkého příspěvku. V roce 1661 byl přijat patent o tulácích a žebracích.²⁰ Tento patent stanovil jasně, kdo může žebrat a kdo ne. Toto právo bývalo přiznáno neschopným, dále starým osobám a nemocným. Císař Josef II. se snažil posilovat farnosti přibráním pomocníka faráře, aby se mohly lépe a efektivněji starat o chudé.²¹ Když bych měl shrnout dosavadní vývoj, tak sociální zabezpečení (dosud spíše sociální ochrana) zůstávalo na rodině, postupem času se této role pasovala církvi. Dalším zvratem je tlak panovníka na přechod této sociální ochrany na feudály. Další vývoj následoval snahou přesunout tyto povinnosti pomocí patentů na obce. S rozvojem prvních sociálních systémů se chudí mohou domoci pomoci, a ne jen čekat na solidaritu. Do této doby, ještě stát nepřebíral odpovědnost a nezřizuje specializované instituce na chudinskou péči.

3.3. „Pravé počátky“ sociálního zabezpečení

Další etapu vývoje sociálního systému můžeme už přirovnávat k „pravým“ počátkům vzniku sociálního zabezpečení. V tuto dobu už stát přebírá zodpovědnost a pomocí zákonů tvoří systém, kdy se o chudinskou péči starají obce. A také k tomu dostávají finanční prostředky. V 18. století dochází v rakouské monarchii k reformám, ve kterých Marie Terezie vytváří profesionální úřednictvo. To nevlastnilo žádné majetky, na rozdíl od šlechticů, kteří tyto pozice vykonávali doposud. Nejdříve dostávali statky a byly jim udělovány hodnosti, ale toto řešení se brzy ukázalo jako nedostatečné. Z tohoto důvodu v rakouské monarchii byly vydány dva právní předpisy, tzv. penzijní normál. První v roce 1771, jenž zabezpečoval vdovy a sirotky pro případ smrti zaměstnanců státu. Na tento pensijní normál navázal druhý, za vlády Josefa II., který zabezpečoval zaměstnance: „kteří aspoň po deseti

¹⁹ KALENSKÁ, Marie aj. Československé právo sociálního zabezpečení: Vysokošk. učebnice pro stud. právnických fakult. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986, str. 40

²⁰ ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 27

²¹ ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 27

letech uspokojivé služby se stali neschopný práce²² Oba panovníci položili základy sociálního zaopatření, které ale nelze přeceňovat, jelikož se týkalo pouze malého počtu lidí, bylo tedy neúplné a nedokonalé. Nejlépe byli zabezpečeni státní úředníci a další hodnostáři státu, např. soudci či důstojníci.²³

Postupem času a industrializací Evropy se začala právně upravovat oblast chudinské péče, která vycházela z myšlenky, že obce zaopatří své příslušníky v chudobě. Obci byla tato povinnost stanovena v zákoně č. 18/1862 ř. z. „Úprava chudinské péče v již citovaném obecním zákonu byla provedena zákonem č. 105/1883 ř. z., o domovském právu a chudinských zákonem č. 59/1868 čes. z. z.“²⁴ Tento zákon v § 2 říká, v jakém pořadí se má dostat podpory chudému: „Pokud chudí dojíti nemohou podpory nevyhnutelné ani od své rodiny, ani z některého jiného důvodu zákonního, ani od jenot, fundací nebo pokladnic opatrovacích, na nichž jich dle práva soukromého mohou žádati, tedy jim ji má poskytnouti nejprve obec, pak teprve okres a konečně země.“²⁵

3.4. Taafeho reformy v sociálním pojištění

Velký pokrok v sociálním pojištění udělal předseda vlády Eduard Taafe, jenž roku 1888 zavádí na území Rakouska-Uherska úrazové a nemocenské pojištění pro dělníky, zakotvené ve dvou právních předpisech. Tedy zákon č. 1/1888 ř. z. o pojišťování dělníků pro případ úrazu: „*Všichni dělníci a výkonní úředníci, v továrnách a hutích, v dolech na nevyhrazené nerosty, v loděnicích, ve skladištích a lomech, jakož i v zařízeních k těmto podnikům příslušejících zaměstnaní, jsou pojištěni podle tohoto zákona proti následkům úrazů, jež by při práci se staly. Totéž platí o dělnících, jakož i o výkonných úřednících, kteří v živnostenských podnicích, které ku provádění stavebních prací směřují, nebo jinak při provádění staveb jsou zaměstnáni.*“²⁶ Podle tohoto zákona měli právo na vyplacení dávky jen pojištěnci. Na jejich rodinné příslušníky se tento nárok nevztahoval.²⁷ Tento zákon znal dávky peněžité a věcné. Například ženy (jen pojištěné) měly nárok na porodní pomoc, a to bezplatně. Matky měly nárok 4 týdny pobírat nemocenské dávky. A druhý právní

²² ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 29

²³ ČSSZ.: 80 let sociálního pojištění: 2004

²⁴ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.10

²⁵ Zákon č. 59/1868 z.z. o chudinské péči

²⁶ Zákon č. 1/1888 ř. z. o úrazovém pojištění dělníků.

²⁷ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.11

předpis, který upravoval nemocenské pojištění, byl zákon č. 33/1888, o pojišťování dělníků pro případ nemoci, v němž bylo poprvé u nás obecně a povinně upraveno zabezpečení v nemoci. Velká část tohoto zákona je věnována organizačním otázkám nemocenských pokladen. Samotné dávky jsou řešeny jen v několika paragrafech. Nemocenské pojištění bylo od počátku obligatorním pojištěním a tuto podobu si zachovalo dodnes. Rozdíl od dnešní úpravy nalezneme v úpravě dávek, v tomto zákoníku jsou rozděleny na dávky léčebné a peněžité. Pracovně neschopný měl nárok od třetího dne za každý den onemocnění na 60% své denní mzdy, jak uvádí § 6: *„Trvá-li nemoc déle tři dnů a je-li nemocný výdělků neschopen, ode dne onemocnění za každý den příspěvek nemocenský ve výši 60 % v příslušném okresu soudním obvyklé denní mzdy obyčejných, povinnosti pojistné podléhajících dělníků. Podpora v nemoci má se poskytovat tak dlouho, pokud nemoc trvá, a neskončí-li se dříve, nejméně po dobu dvaceti neděl od početí nemoci, a sice vždy dodatečně po uplynutí jednoho týdnu.“*²⁸ V roce 1889 byl také přijat zákon č. 127/1889 ř. z., o bratrských pokladnách, podle zákona horního. Tento zákon zavádí pro horníky nemocenské a úrazové pojištění. Správu pojištění podle tohoto zákona vykonávaly bratrské pokladny. Tyto tři zákony²⁹ zavedly povinné veřejnoprávní pojištění a zavedly základy moderního nemocenského pojištění na území ČR.³⁰

V roce 1907 byl přijat říšskou radou zákon č. 1/1907 ř. z., o penzijním pojištění zřízců ve službách soukromých a některých zřízců ve službách veřejných, kde se náš dnešní „starobní důchod“ nazývá „starobní rentou“.³¹

Po vzniku Československého státu v roce 1918 jsme recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. převzali rakouský a uherský právní řád. Tvůrci tohoto zákona chtěli zachovat kontinuitu právního systému i v nově vzniklém státě: *„Samostatný stát československý vstoupil v život. Aby byla zachována souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu, nařizuje Národní výbor jménem československého národa jako vykonavatel státní svrchovanosti toto: Čl. 1 Státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s Československou Národní radou v Paříži. Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem*

²⁸ Zákon č. 33/1888 ř. z., o nemocenském pojištění dělníků

²⁹ Tedy tyto tři zákony: zákon č. 1/1888 ř. z. o pojišťování dělníků pro případ úrazu, zákon č. 33/1888, o pojišťování dělníků pro případ nemoci a zákon č. 127/1889 ř. z., o bratrských pokladnách

³⁰ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 10-12

³¹ ŠMEJKALOVÁ, J.: Starobní věk a starobní důchod. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2007. Bakalářská práce. Katedra pracovního práva a sociálního zabezpečení

*státní svrchovanosti je Národní výbor. Čl. 2 Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti. Čl. 3 Všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení. Čl. 4 Zákon tento nabývá účinnosti dnešním dnem. Čl. 5 Národnímu výboru se ukládá, aby tento zákon provedl.*³²

3.5. Po vzniku ČSR

Po vzniku republiky se do právního řádu začala implementovat socializační opatření. V rámci toho vznikl ústřední správní orgán - ministerstvo sociální péče. Do jeho kompetencí patřilo:“ Péče o mládež, válečné poškozené a jejich pozůstalé, sociální pojištění, ochranné dělnické zákonodárství, zprostředkování práce, péče o nezaměstnané, vystěhovalce a byty.“³³ Vznik tohoto ministerstva měl velký význam pro sociální zákonodárství, bylo zde vytvořeno mnoho zákonných předloh, které měly postupem času velký podíl na posunu sociální politiky a celkového zákonodárství. V poválečném období se začal využívat zákon č. 63/1918 Sb., o podpoře v nezaměstnanosti, který se vztahoval na dělníky a demobilizované vojáky, podle § 1: „*Příslušníci československého státu, odkázáni svojí výživou na mzdu nebo služební požitky a podléhající zákonu o pojištění dělníků v nemoci, ze dne 30. března 1888, z. ř. čís. 33, nebo zákonu o bratrských pokladnách ze dne 28. července 1889, z. ř. čís. 127, mohou činiti nárok na podporu v nezaměstnání za podmínek, uvedených v tomto zákoně. Nárok za stejných podmínek mohou činiti osoby vojenské, propuštěné ze služby vojenské, neb osoby, které podléhaly zákonu ze dne 26. prosince 1912, z. ř. čís. 236, o válečných úkonech (demobilisovní). Z podpory vyloučeny jsou osoby, které požívají nemocenského podle zákonů v § 1 odst. 1., uvedených, jakož i osoby, které z vlastních prostředků mají zabezpečenu výživu po dobu působnosti tohoto zákona.*“³⁴ Tento zákon říkal, že podpora v nezaměstnanosti se poskytuje ve výši nemocenských dávek. Dále problém v nezaměstnanosti řešily zákony č. 267/1921 Sb. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných a zákon č. 322/1921 Sb., o podpoře nezaměstnaných, které

³² Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

³³ VOJÁČEK, L. In: VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, str. 475

³⁴ Zákon č. 63/1918 Sb., o podpoře nezaměstnaných

s odloženou účinností na rok 1925 zavádí systém, ve kterém jsou podpory poskytované odborovými organizacemi, kterým přispíval stát.³⁵

Období po válce přinášelo ale více problémů než jen nezaměstnanost. Byla potřeba se postarat i o válečné invalidy, a proto byl vydán v roce 1919 zákon č. 199/1919 Sb., o organizování péče o válečné poškozenec. V tomto zákoně nalezneme pojem válečný poškozenec, který byl definován v § 1: „*Válečnými poškozenci podle tohoto zákona jsou: a) státní občané československé republiky, jichž pracovní schopnost byla dočasně nebo trvale snížena, nebo kteří jí úplně pozbyli a to pro poranění nebo nemoc získanou nebo zhoršenou.*“³⁶ *Nároky a povinnosti odkazoval podle § 2 na jiný právní předpis. Byl jím zákon o požitcích válečných poškozenců (č. 142/1920 Sb.), v němž bylo upraveno: „Válečným poškozenci světové války (§ 1 zákona ze dne 8. dubna 1919, č. 199 Sb. z. a n.) mají nárok na požitky z pokladny státní podle ustanovení tohoto zákona.*“³⁷

Velkou reformou v sociálním pojištění byl zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, který se dělil do pěti částí a obsahoval 288 paragrafů. Velkým přínosem bylo spojení důchodového a nemocenského pojištění, což nalezneme v prvním paragrafu a druhý otevírá sociální pojištění pro širokou veřejnost:³⁸ „*§ 1 Tímto zákonem jest upraveno pojištění zaměstnanců pro případ a) nemoci, b) invalidity a stáří. Kdo jest anebo může býti podroben pojištění. § 2/1 Pojištěním povinen a podle tohoto zákona je pojištěn, kdo v republice Československé nebo na plavidle nesoucím vlajku československou vykonává práce nebo služby na základě smluveného poměru pracovního, služebního neb učňovského (volontérského, praktikantského), a nevykonává jich jako vedlejší zaměstnání nebo příležitostně.*“³⁹ Nárok na důchod vznikl po uplynutí pojistné doby, která činila 150 týdnů, po kterou byla povinnost platit příspěvky. Další z podmínek na vznik nároku na dávku bylo, aby pojistný případ, tedy invalidita, dovršení určitého věku nebo úmrtí, nastal za trvání pojištění nebo alespoň v ochranné lhůtě, jež byla rok po zániku pojištění. „Pokud jde o výši důchodů v dělnickém pojištění, minimální důchod činil po třiletém pojištění 1 130 korun ročně. Nedosahoval tedy ani 95 korun měsíčně, a po 10 až 20 letech se pohyboval od 1 800 do 2 400 korun

³⁵ VOJÁČEK, L. In: VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, str. 475

³⁶ Zákon č. 199/1919 Sb., o organizaci péče o válečné poškozenec

³⁷ Zákon č. 142/1920 Sb., zákon o požitcích válečných poškozenců

³⁸ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 13

³⁹ Zákon č. 221/1924 Sb., Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

ročně, tj. od 150 do 200 korun měsíčně. Nejvyšší invalidní a starobní důchod činil 5 400 korun ročně, tj. 450 korun měsíčně. Tohoto důchodu mohl dosáhnout pojištěnec, jestliže byl nepřetržitě 50 let pojištěn v nejvyšší mzdové třídě a v každém roce alespoň 50 týdnů. Prakticky tedy tohoto důchodu nemohl dosáhnout nikdo.⁴⁰ Systém sociálního pojištění se zakládal na stabilitě mezi příjmy a výdaji. Pojistné museli hradit jak zaměstnavatelé, tak zaměstnanci. Oba tyto subjekty platily polovinu příspěvků. Tento zákon, ale ještě zcela nesjednocoval všechny. Speciální pojištění bylo zavedeno pro veřejné zaměstnance. Toto pojištění upravoval zákon č. 221/1925 Sb., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců, ten poskytoval státním úředníkům sociální výhody.⁴¹ Jednou z výhod bylo např. v § 6: *„Pojištěnec má nárok na poskytování lékařské pomoci, čítajíc v to pomoc při porodu, při splnění porodní asistentky, jakož i potřebných léčiv a jiných terapeutických pomůcek (nemocenské ošetřování), dále na nemocenské ošetřování příslušníků rodiny (§ 7).“*⁴² Dalším významným zákonem byl zákon č. 26/1929 Sb, o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. Jednalo se např. o „úředníky (konceptní, techničtí, obchodní, správní, kancelářští, dílenští, ve svobodných povoláních, soukromí tajemníci a jiní), soukromé učitelé, vychovatele a podobné, jakož i obdobně činné zaměstnance církví a náboženských společností nebo zaměstnance, jichž činnost jest průpravou k tomuto povolání,⁴³ plný výčet je shrnut v paragrafu 1. Hlavním zákonem, podle kterého byla pojištěna většina obyvatel v ČSR, byl již zmiňovaný zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.⁴⁴

3.6. Po druhé světové válce

Sociální zabezpečení díky zákonu č.221/1924 Sb., bylo pro širokou veřejnost, ale po dvaceti letech nastala potřeba tento zákon modernizovat a zreformovat. Velký vliv na tvorbu připravovaného zákona mělo, že vláda byla v exilu v Anglii během druhé světové války. Díky tomu mohli čeští odborníci a politici sledovat, jak se systém pojištění zdokonaluje v Anglii pod taktovkou Sira Beveridge. Proto i zákon

⁴⁰ ČSSZ.: 80 let sociálního pojištění: 2004 str.20-21

⁴¹ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 14

⁴² Zákon č. 221/1925 Sb., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců

⁴³ Zákon č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

⁴⁴ Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

č. 99/1948 Sb., o národním pojištění byl velmi pokrokový na tehdejší dobu.⁴⁵ Obsahoval osm částí a celkem 276 paragrafů a svojí účinností zrušil všechny předchozí zákony z této oblasti. Podle tohoto zákona neměla být dávková struktura uzavřeným systémem, naopak se měla vyvíjet, modernizovat a rozrůstat na přibývajících sociálních událostech. V budoucnosti dalšího vývoje státu a systému u nás nastávajícího se mělo co nejvíce zobecňovat a co nejvíce mělo zabezpečovat občany.⁴⁶ Už první paragraf, který říká, co tento zákon upravuje, je velmi obecný: „*Tento zákon upravuje národní pojištění: a) pro případ nemoci a mateřství (nemocenské pojištění), b) pro případ stáří, invalidity, ztráty živitele smrtí a pro případ úrazu (důchodové pojištění)*.“⁴⁷ Veškeré národní pojištění vykonávala Ústřední národní pojišťovna se sídlem v hlavním městě Praze. Tento zákon je historickým mezníkem. Jeho účinností se stává sociální pojištění všeobecným a plně sjednoceným právním předpisem na území ČSR.⁴⁸

Zákonem č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění bylo nemocenské pojištění svěřeno do přímé správy Revolučního odborového hnutí, a tak to zůstalo až do roku 1990. Provádění bylo převedeno do závodů, stalo se tak pod vlivem představ, že společenské organizace se mají začít podílet na některých státních funkcích. Už v úvodním ustavení paragrafu jedna je cítit orientace komunistické strany směrem k Sovětskému svazu: „*§ 1 Veliké dílo národního pojištění je jednou z hlavních vymožeností pracujícího lidu, které dosáhla dělnická třída svým slavným únorovým vítězstvím. Učíme se ze zkušeností Sovětského svazu, přebudujeme národní pojištění tak, aby podporovalo rozvoj výroby, aby všestranně a stále dokonaleji pečovalo o pracujícího člověka, aby pracující v něm byli sami hospodáři a sami za ně přímo odpovídali a aby tak pojištění v souladu s rozvojem výroby bylo nástrojem k trvalému zvyšování životní úrovně všech pracujících*.“⁴⁹ Tím se také počítalo, že nemocenské pojištění nebude potřebovat žádný aparát s odborníky. Tuto funkci budou vykonávat sami pracující pomocí komisí národního pojištění. Tento zákon rozdělil důchodové a nemocenské pojištění.⁵⁰ Na tento zákon navázal zákon⁵¹ č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči. „Vedle

⁴⁵ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 16

⁴⁶ ČSSZ.: 80 let sociálního pojištění: 2004 str.23

⁴⁷ Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

⁴⁸ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 16

⁴⁹ Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění

⁵⁰ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 17

⁵¹ Myšleno na zákon č. 102/1951 Sb.

nároků na zdravotní péči pro osoby účastné na nemocenském pojištění vznikal nárok na zdravotní péči i pro osoby, které nemocensky pojištěny nebyly.⁵² Ale jak říkal zákon, přednostně měli právo na zdravotní péči pracující: „*§ 1 Stát poskytuje zdravotní péči preventivní a léčebnou jednotně tak, aby zabezpečil plynulou, soustavnou a hodnotnou péči o člověka, zaměřenou přednostně na pracující a na zajištění zdravého rozvoje nové generace.*“⁵³

3.7. Sociální zabezpečení po roce 1956

Sociální zabezpečení, zahrnující důchodové zabezpečení a sociální péči, a to odděleně od nemocenského pojištění, zavedl zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Tímto zákonem byl prakticky zrušen systém sociálního pojištění a veškeré dávky byly financovány ze státního rozpočtu. Chudinská péče byla nahrazena sociální péčí, převedenou na stát a její orgány, jedinou výjimkou v tomto směru byla možnost ústavního zaopatření v oblasti sociální péče. Nemocenské pojištění upravil zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, poskytující na účet státu všeobecnou bezplatnou zdravotní péči, ze státního rozpočtu byly hrazeny i dávky nemocenského pojištění.⁵⁴ „V zájmu politiky zatlačování soukromého sektoru, zejména v zemědělství, byla v padesátých letech také opuštěna zásada univerzality pro všechny pracovníky (přestalo se počítat se zavedením nemocenského pojištění pro samostatně hospodařící občany).“⁵⁵ Uvedený zákon doplnil zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění. Jak už název tohoto zákona uvádí, byly zde některé dávky rodinné a hlavně dávky v mateřské upraveny v § 2/1: „*Z důvodu těhotenství, porodu a mateřství se v nemocenském pojištění poskytují tyto dávky (dále jen "dávky v mateřství") a) vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, b) peněžitá pomoc v mateřství a c) podpora při narození dítěte. §2/2 Dávky podle odstavce 1 jsou peněžitými dávkami nemocenského pojištění.*“⁵⁶ Socialistické zákonodárství přijalo jako primární normu pro oblast zdravotní péče zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, který je po mnoha novelizacích prakticky v platnosti do dnešního dne. Postupně na zákon o sociálním

⁵² KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 17

⁵³ Zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči

⁵⁴ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 18-19

⁵⁵ ČSSZ.: 80 let sociálního pojištění: 2004 str. 25

⁵⁶ Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění

zabezpečení z roku 1956 navázaly další zákony o sociálním zabezpečení, které prováděly dílčí změny dosavadního systému, ale základní koncepce zůstávala stejná. Byly to zákony č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků. Výčet zabezpečení byl velmi široký a zabezpečoval jak pracujícího, tak se vztahoval i na celou jeho rodinu:⁵⁷ „§1/1 Zabezpečení družstevních rolníků podle tohoto zákona zahrnuje: 1. zabezpečení v nemoci, 2. zabezpečení matky a dítěte, 3. důchodově zabezpečení a) členů jednotných zemědělských družstev, b) členů družstev konajících službu v ozbrojených silách, c) bojovníků proti fašismu, obětí války a fašistické persekuce v době nesvobody a účastníků přípravy k obraně Československé socialistické republiky, d) rodinných příslušníků členů družstev při pracovním úrazu, 4. zabezpečení členů rodin družstevníků konajících službu v ozbrojených silách, 5. sociální zabezpečení učňů, kteří jsou v učebním poměru k družstvu, 6. zabezpečení důchodců v nemoci, 7. služby sociálního zabezpečení. §1/2 Sociální zabezpečení zahrnuje též důchodově zabezpečení pozůstalých po členech družstev.“⁵⁸ V dalších letech následoval zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení. V této době byla přijata opatření, aby se zvedl populační vývoj směrem nahoru, aby se rodilo více dětí, tzv. proporční opatření. V 80. letech neúspěchy v hospodářství donutily stát upustit od „velkorysé a měkké“ politiky. Velký zvrat nastal v roce 1985, kdy nastoupil k moci v SSSR Michael Gorbačov. Po jeho nástupu se u nás vláda snažila opět zavést „velkorysou“ sociální politiku, proto byl přijat zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení. Jeho některé části platí do dnešního dne.

3.8. Vývoj po roce 1989

Období po roce 1989 charakterizují zásadní politické, hospodářské i společenské změny, v oblasti sociální ochrany pak bylo potřebné ji transformovat do moderního, pružného a dobře fungujícího sociálního systému. Parlament přijal již v roce 1990 Scénář sociální reformy, který měl za úkol upravit základní pilíře, a to aktivní politiku v zaměstnanosti, koordinovat politiku v oblasti pracovních příjmů a strategii v oblasti rodinné, v neposlední řadě pak politiku sociálního zabezpečení, která měla vytvořit jednotný systém sociálního zabezpečení, poskytující zdravotní,

⁵⁷ ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 33

⁵⁸ Zákon č. 103/1964 Sb., o zabezpečení družstevních rolníků

nemocenské, důchodové pojištění, individuální i skupinové připojištění a státní sociální podporu a sociální pomoc. Na počátku 90. let přijetím zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, bylo v §1 definováno životní minimum takto: „*Tento zákon stanoví životní minimum jako společensky uznanou minimální hranici příjmů občana, pod níž nastává stav jeho hmotné nouze [Čl. 30 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, uvozené ústavním zákonem Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky č. 23/1991 Sb.]*“⁵⁹ Dále také zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti a zavedení státního vyrovnávacího příspěvku vytvořil záchrannou sociální síť. Sociální potřebnost byla definována v § 1 jako: „*§1/1 Občan se považuje za sociálně potřebného, jestliže jeho příjem nedosahuje částek životního minima stanovených zvláštním zákonem [Zákon č. /1991 Sb., o životním minimu] /dále jen "částky životního minima"/ a nemůže si tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací.*“⁶⁰ Úkolem těchto dvou zákonů z roku 1991 bylo zmírnění nepříznivých dopadů nutných ekonomických změn na sociální situaci obyvatel. V tomtéž roce byl přijat zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, zavádějící státní politiku zaměstnanosti, kterou provádějí úřady práce a to v době, kdy nezaměstnanost nebyla ještě tak veliká. V § 3 najdeme, co se rozumí zprostředkováním zaměstnání, kdo to vykonává, a že bezúplatně: „*Zprostředkování zaměstnání § 3/1 Zprostředkováním zaměstnání se pro účely tohoto zákona rozumí činnost zaměřená na vyhledávání vhodného zaměstnání pro občana, který se o práci uchází. Součástí zprostředkování zaměstnání je též činnost informační a poradenská. §3/2 Zaměstnání zprostředkovávají příslušné územní státní orgány práce, do jejichž působnosti podle zákona národní rady tato činnost patří (dále jen "územní orgán práce"); jiné právnické nebo fyzické osoby mohou zprostředkovávat zaměstnání jen za podmínek stanovených tímto zákonem. §3/3 Územní orgány práce zprostředkovávají zaměstnání bezplatně na celém území České a Slovenské Federativní Republiky.*“⁶¹ Nezaměstnanost začala dramaticky narůstat v dalších letech. Nově byl vytvořen i celý systém všeobecného zdravotního pojištění, kdy zdravotní pojišťovny spravují zdravotní pojištění jako na státu nezávislé právnické osoby, zákon č. 550/1991 Sb., o všeobecném zdravotním pojištění (nahrazený

⁵⁹ Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu

⁶⁰ Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti

⁶¹ Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti

stejným zákonem č. 48/1997 Sb.). V oblasti pracovního práva byl umožněn reálný sociální dialog zákonem č. 2/1991 Sb., o kolektivním vyjednávání, který zavedl i pravidla pro sjednávání kolektivních smluv. Uvedené právní předpisy provedly nejdůležitější změny.⁶² Důležitým krokem bylo zavedení zdravotních pojišťoven. Největší zdravotní pojišťovnou byla v ČR zřízena Všeobecná zdravotní pojišťovna, a to zákonem ČNR č. 551/1991 Sb., o Všeobecné zdravotní pojišťovně. Paragraf 2 říká: „§2/1 Pojišťovna provádí všeobecné zdravotní pojištění, pokud toto pojištění neprovádějí resortní, oborové, podnikové nebo další zdravotní pojišťovny zřízené podle zvláštních zákonů.“⁶³ Proto vedle ní působí zdravotní pojišťovny resortního, oborového a podnikového charakteru, a to na základě zákona ČNR č. 280/1992 Sb., o resortních, oborových, podnikových a dalších zdravotních pojišťovnách.⁶⁴ Další období se datuje od poloviny 90. let, kdy můžeme hovořit o koncepčních reformách, z nichž jako nosný byl přijat nový zákon o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb., který představuje nový systém důchodového pojištění a byl doplněn zákonem č. 47/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem. V témže období vznikl i systém státní sociální podpory přijetím zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, který zabezpečuje rodiny s dětmi. Stát poskytuje dávky tak, že v závislosti na výši příjmu rodiny je uděluje adresně, ale je možno je získat i plošně bez tohoto principu. Vznikl tak dlouho očekávaný jednotný systém rodinných dávek, který nahradil dosud různorodou úpravu různých státních příspěvků pro rodiny s dětmi. Další významné období reforem se pak váže k roku 2006, kdy byly přijaty zákony: o sociálních službách, o pomoci v hmotné nouzi, o úrazovém pojištění, o nemocenském pojištění a zákoník práce.⁶⁵

⁶² ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 34-35

⁶³ Zákon č. 551/1991 Sb., České národní rady o Všeobecné zdravotní pojišťovně České republiky

⁶⁴ ŠTANGOVÁ, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 35

⁶⁵ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 18-19

4. Současné instituty sociálního zabezpečení

4.1. Prameny

Pokud bychom měli podat výčet platné právní úpravy v oblasti českého sociálního práva, měli bychom se současně i zmínit o tom, že samozřejmě navazuje na předpisy práva mezinárodního a práva Evropské unie v tomto směru. Jedná se o soubor moderních právních předpisů, který odpovídá evropským standardům, jeho základním pramenem je samozřejmě Ústava ČR a Listina základních práv a svobod. V dalším pak můžeme rozdělit zákony a podzákoné normy na tři jednotlivé oblasti úpravy. Považuji za potřebné ve své práci uvést hlavní předpisy, kterými jsou v současné době v oblasti sociálního pojištění:

- zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách
- zákon č. 373 /2011 Sb., o specifických zdravotních službách
- zákon ČNR č. 551/1991 Sb., o Všeobecné zdravotní pojišťovně České republiky,
- zákon ČNR č. 280/1992 Sb., o resortních, oborových, podnikových a dalších zdravotních pojišťovnách,
- zákon ČNR č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění,
- zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů,
- zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů,
- zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců,
- zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění zaměstnanců,
- zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění,
- zákon ČNR č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení,
- zákon ČNR č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti,
- zákon č. 426/2011 Sb., o důchodovém spoření
- zákon č. 427/2011 Sb., o doplňkovém penzijním spoření, který nahradil a transformoval penzijním připojištění se státním příspěvkem
- dále pak v oblasti státní sociální podpory
- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů,
- a v poslední řadě v oblasti sociální pomoci
- zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi,

- zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu,
- zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Uvedený výčet zahrnuje nejdůležitější právní předpisy v jednotlivých oblastech. Tyto zákony procházejí velmi často řadou novel a je vždy potřebné vycházet z platné právní úpravy. Tedy ve valné většině ze zákonů ve znění pozdějších předpisů. Považuji též za potřebné v tomto oddíle zmínit, že pramenem práva, nikoliv však všeobecně závazným jsou nálezy Ústavního soudu, tyto mohou i rušit některá ustanovení platných právních předpisů, tzv. negativní zákonodárce. Rozhodnutí soudů obecných se pak za pramen práva nepovažují, avšak ustálená judikatura, dnes např. v oblasti sociálního pojištění a sociální pomoci především judikatura Nejvyššího správního soudu, představuje určitý zdroj informací o výkladu právních předpisů a jejich ustanovení.⁶⁶

4.2. Organizace státní správy

Sociální ochrana by nemohla v České republice fungovat bez institucí, díky nimž dochází k realizaci sociální správy. Lze ji definovat jako: „všechny instituce, které organizují proces sociálního transferu, ať veřejnoprávní, nebo soukromoprávní povahy“⁶⁷. Dle právní povahy jednotlivých institucí dělíme sociální správu do tří oblastí: na státní správu, samosprávu a soukromou správu.

Státní správa v sociální správě představuje největší záruky a jistoty, může být však někdy méně flexibilní a účinná, v České republice však dosud rozhodně převažuje. Ústředními orgány státní správy jsou v této oblasti v ČR Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) a Ministerstvo zdravotnictví (dále jen MZ), které však přímo nespravují některý ze systémů sociální ochrany, nýbrž mají za úkol systémy sociální ochrany vytvářet a koordinovat jejich funkčnost a efektivnost. Jsou pak současně i orgánem legislativním, připravujícím změny a koordinujícím legislativu v dané oblasti. Pro účely opravných prostředků jsou pak MPSV zřizovány posudkové komise MPSV, které posuzují zdravotní stav a podávají hodnocení pro účely budoucích nároků na dávky: „ §4/2 *Ministerstvo posuzuje zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely přezkumného řízení soudního ve věcech důchodového pojištění a pro účely odvolacího řízení správního, pokud napadené rozhodnutí bylo vydáno na základě posudku okresní správy sociálního zabezpečení;*

⁶⁶ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 36-38

⁶⁷ TOMEŠ, Igor a kol. Sociální správa. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, str. 33

za tím účelem zřizuje jako své orgány posudkové komise.“⁶⁸ V tomto momentu je dále ovšem potřebné zmínit i další ministerstva, která působí jako správní orgán sociálního pojištění ozbrojených složek, a to v případě důchodového pojištění příslušníků Policie ČR, Hasičského záchranného sboru ČR a ostatních bezpečnostních sborů a bezpečnostních služeb je to Ministerstvo vnitra, v případě vojáků z povolání Ministerstvo obrany a pro důchodové pojištění příslušníků Vězeňské služby ČR pak Ministerstvo spravedlnosti. U všech třech zmíněných ministerstev se jedná o důchodové a nemocenské pojištění. Samostatnými služebními orgány je generální ředitelství cel, generální inspekce bezpečnostních sborů, BIS a úřadu pro zahraniční styky a informace.

Česká správa sociálního zabezpečení (dále jen ČSSZ) je orgánem státní správy se specifickým, že zastupuje stát v řízeních o přiznávání důchodových nároků.⁶⁹ „Je největší a zcela výjimečnou finančně správní institucí státní správy České republiky s celkovým ročním objemem příjmů a výdajů více než 760 miliard Kč. Spravuje záležitosti více jak 8 milionů 230 tisíc pojištěnců, z toho je více než 2 miliony 943 tisíc důchodců, kterým vyplácí více než 3 miliony 573 tisíc důchodů.“⁷⁰ Spravuje důchodové pojištění a pomocí svých okresních správ sociálního zabezpečení spravuje i pojištění nemocenské. Na oficiálních internetových stránkách ČSSZ nalezneme, jak tento orgán veřejné správy vzniknul: „Česká správa sociálního zabezpečení je samostatnou rozpočtovou organizací podřízenou Ministerstvu práce a sociálních věcí. Byla ustavena, s účinností od 1. září 1990, zákonem ČNR č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, kterým byl novelizován zákon ČNR č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení.“⁷¹ Tento orgán má procesní právní subjektivitu, což znamená, že může vystupovat vlastním jménem. Okresní správy sociálního zabezpečení touto subjektivitou nedisponují, a proto jsou plně podřízeny ČSSZ, která za ně vystupuje před soudy. Okresní správy přitom rozhodují o dávkách nemocenského pojištění, proto mají velmi důležitou funkci, jak v rovině ve vztahu mezi občanem, případně mezi občanem a ČSSZ. Pomáhají žadatelům sepsat v některých případech žádosti o dávku, pomáhají

⁶⁸ Zákon č. 582/1991 Sb., o České národní rady o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁹ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 44-45

⁷⁰ ČSSZ.: Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2012 (Údaje platné k 31. 12. 2012)

⁷¹ <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/> ze dne 21. 5. 2013

dohledat potřebné údaje k nim, pokud nejsou v dispozici ČSSZ apod. Důležitou funkcí je pak skutečnost, že prostřednictvím lékařů posudkové služby posuzují zdravotní stav pojištěnců, pro účely důchodového pojištění a hlavně pro všechny nepojistné systémy, čímž prakticky podkladově pro ČSSZ určují stupeň jejich invalidity, SSP a dávek sociální péče. Další orgán státní správy je úřad práce ČR pro oblast státní sociální podpory a sociální pomoci. Státní sociální podpora je financována ze státního rozpočtu.⁷²

Státním orgánem, spravujícím další oblast sociální ochrany, jsou inspektoráty práce, které dohlížejí na to, aby se neporušovaly pracovní podmínky ze strany zaměstnavatelů. Ať už je to dodržování maximální pracovní doby či ochrany zdraví při práci, až po zákaz diskriminace. Zákon o inspekci práce č. 251/2005 Sb., o inspekci práce. Tento zákon zřídil Státní úřad inspekce práce, řízený MPSV, dále jeho oblastní úřady, podle § 2 tohoto zákona:⁷³ „Zřizují se Státní úřad inspekce práce (dále jen „úřad“) a oblastní inspektoráty práce (dále jen „inspektorát“), které jsou správními úřady. Sídlem úřadu je Opava. Označení, sídla a územní obvody inspektorátů jsou uvedeny v příloze k tomuto zákonu“.⁷⁴ Tyto orgány mohou udělovat pokuty zaměstnavatelům, kteří porušují zákony, a to hlavně zákony pracovněprávní.⁷⁵

Samosprávné orgány v oblasti sociální ochrany vykonávají státní správu většinou formou přenesené působnosti, tedy, stát v takovém případě zmocní orgán obce či kraje k výkonu správy, která přísluší jemu. Krajské úřady či úřady obcí s rozšířenou působností tak vykonávají státní správu v oblasti sociálních služeb. Obce a kraje zjišťují potřebu poskytování sociálních služeb na svém území, zajišťují i dostupnost informací v tomto směru a starají se o rozvoj těchto služeb. To vše dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Zvláštním subjektem systému sociální správy je pak Všeobecná zdravotní pojišťovna podle zákona č. 551/1991 Sb., o Všeobecné zdravotní pojišťovně, která není státním orgánem, je právnickou osobou sui generis, provádějící zdravotní pojištění, pokud jej neprovádí pojišťovny jiné. Pro její hospodaření však zákon stanoví poměrně přísná pravidla.⁷⁶

⁷² Zákon č. 73 /2011 Sb., o úřadu práce ČR, ve znění pozdějších předpisů

⁷³ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 47

⁷⁴ Zákon č. 251/2005 Sb., o inspekci práce, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁵ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 47

⁷⁶ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 48-49

V moderním období pak je kladen stále větší důraz na soukromý sektor v oblasti sociální ochrany, který může být efektivnější a flexibilnější než správa státní, a to zejména v oblasti sociálního pojištění a v sociálních službách. Nevýhodou soukromého sektoru je, že jeho kontrola je mnohem složitější. Jak už v otázce poctivosti, hlídání kvality služeb či kontroly zisku. V oblasti sociálního pojištění fungují už od roku 1994 penzijní fondy, povolení těmto fondům musí dát Ministerstvo financí po splnění všech zákonných podmínek podle zákona. Penzijní fondy jsou akciovými společnostmi, jejichž chod i hospodaření je ovšem kontrolován státem, a to hlavně Ministerstvem financí. V podobném režimu pak fungují pojišťovny zaměstnanecké, vznikající na základě povolení Ministerstva zdravotnictví, a to až po vyjádření Ministerstva financí. Tyto pojišťovny jsou právníckými osobami, které musí být zapsány do obchodního rejstříku. Samozřejmě i tyto subjekty podávají ministerstvu každoroční zprávu o svém hospodaření. I soukromé právo zná pomoc v oblasti sociální pomoci. Jsou jimi právnícké osoby, které vznikají většinou jako občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, církevní právnícké osoby. Soukromoprávní subjekty najdeme i v oblasti zaměstnanosti, jsou jimi agentury práce. Povolení těmto subjektům k výkonu zprostředkovatelské činnosti na tomto úseku vydává MPSV a podmínky k tomuto výkonu určuje zákon o zaměstnanosti.⁷⁷

4.3. Současné instituty sociálního zabezpečení

V následující kapitole budu popisovat jednotlivé platné instituty sociálního zabezpečení.

4.3.1. Důchodové pojištění – zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

Jak jsem již výše uvedl, důchodové pojištění bylo na našem území rozšířeno na prakticky všechny osoby činné v zaměstnaneckých vztazích již ve 20. letech minulého století. Po roce 1948 pak byly důchodového pojištění účastny též osoby samostatně výdělečně činné, což v podstatě znamenalo, že každý, kdo byl ekonomicky aktivní, měl povinnost se na důchodovém pojištění podílet. Toto je princip, na němž je založen i současný zákon o důchodovém pojištění, tedy zákon

⁷⁷ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 49-50

č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Dalším, myslím, že spravedlivým principem současné platné právní úpravy, je princip jednotné úpravy, kdy jednotné zásady pro nároky na důchody a jejich výpočet platí pro všechny skupiny pojištěnců, tedy jak pro zaměstnance v pracovním poměru, ve služebním poměru, osoby samostatně výdělečně činné, členy družstev, i ostatní skupiny pojištěnců. V minulosti tomu tak zcela nebylo, např. do roku 1976 platila speciální úprava nároků pro družstevní rolníky, platilo i určité zvýhodnění některých profesí. Bylo tomu tak až do roku 1992, do kdy byly realizovány výhody pro určité pracovní kategorie, konkrétně u hornických profesí apod.⁷⁸

Účast občanů na důchodovém pojištění je povinná, tedy nezná vyvázání z něho, v některých případech ovšem je naopak připuštěno i dobrovolné pojištění. Důležitým principem zákona je obligatornost dávek, která znamená povinnost. Při splnění zákonem daných podmínek vzniká na dávku právní nárok, dobrovolné dávky zákon neupravuje, pro příklad můžu uvést, že v předchozím zákoně byl takovou dávkou sociální důchod. S uvedeným nárokem na dávky je spojen další princip a to zajištění jejich soudní ochrany, kdy rozhoduje v II. instanci krajský soud o přezkumu správnosti a zákonnosti rozhodnutí ČSSZ a ostatních plátců důchodů. K soudnímu přezkumu se vrátím v samostatné kapitole.⁷⁹ Pro přetíženost soudů byl od 1. 1. 2010 zaveden institut námitkového řízení na půdě ČSSZ jako I. instance přezkumu rozhodnutí o důchodových dávkách.

Důchody, upravené v zákoně o důchodovém pojištění, jsou pak garantovány státem. Zde považuji za potřebné uvést, že pojistné na důchodové pojištění je vedeno samostatně, a to na samostatném účtu státního rozpočtu. Povinné pojistné na důchodové pojištění je zákonem určeno z příslušného vyměřovacího základu, ten současně vede i k stanovení základu pro výpočet důchodu. Jako další princip funguje princip zásluhovosti, i když tento princip je v současné době uplatňován omezeně, a to na základě redukce prostřednictvím dvou hranic, kdy u pojištěnců s příjmy blízkými polovině průměrné mzdy se redukce neuplatňuje.⁸⁰ Sazba pojistného na důchodové pojištění činí podle § 7 zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, 28%

⁷⁸ PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 202-203

⁷⁹ PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 202-203

⁸⁰ PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 202-203

z vyměřovacího základu, mezi zaměstnance a jeho zaměstnavatele je rozdělena ve výši 6,5% a 21,5%.⁸¹ Za zaměstnance odvádí pojistné na důchodové pojištění zaměstnavatel, osoby samostatně výdělečně činné platí pojistné samy, a to jako měsíční zálohy a roční zúčtování. Princip solidarity znamená v důchodovém pojištění především způsob stanovení důchodu a znamená, že osoby s vyššími příjmy solidarizují s osobami s nižším příjmem prostřednictvím tzv. redukce, kdy se od určité výše základ pro výpočet důchodu již plně nezohledňuje, a ten se redukuje. Zákon o důchodovém pojištění funguje na principu průběžného financování důchodů, tedy v praxi se uplatňuje solidarita ekonomicky aktivních občanů s těmi, kteří pobírají důchod, vybrané pojistné hradí vyplácené důchody. V takovém případě též hovoříme o tzv. mezigenerační solidaritě. V dalším pak je potřebné zmínit i výrazný sociální aspekt současného zákona, který převzal rozsáhlý systém náhradních dob pojištění, kdy pojištěnec neplatí pojistné na důchodové pojištění, a i přesto je mu určitá doba do pojištění zahrnuta. Toto se ovšem muselo po určité době velmi výrazný projevit na systému, a to negativně. Proto musel finanční systém vést k určitým úpravám v obdobích roku 1997 a 2008, pro příklad změn např. některé náhradní doby pro výši důchodů se hodnotí pouze v rozsahu 80%.⁸² Redukce náhradních dob pokračuje prakticky dodnes.

Jako zásadně významný prvek bych hodnotil aktualizaci hodnoty příjmů pojištěnců při výpočtu jejich důchodové dávky prostřednictvím koeficientu nárůstu všeobecného vyměřovacího základu, i skutečnost, že nejsou stanoveny omezující hranice výše důchodů. V neposlední řadě je v tomto smyslu i dáno pravidlo pro zvyšování hranic redukce u osobního vyměřovacího základu a pravidlo pro zvyšování vyplácených dávek tzv. valorizace. Pravidlo ochrany nabytých práv pak znamená zachování nároků na dávky, získané dle dřívějších předpisů.⁸³

Pro pochopení výkladu o jednotlivých institutech zákona je potřebné se seznámit s jednotlivými jeho pojmy. Jako základní slovo vnímám v této souvislosti pojem „důchod“, který znamená dlouhodobou dávku opakujícího se peněžitého plnění sloužící k částečnému odstranění důsledků sociální situace vymezené zákonem, ke kterým dochází v rámci lidského života. Důchod lze rozdělit

⁸¹ <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeni/vyse-a-platba-pojistneho/sazba-pojistneho.htm> ze dne 20.5.2013

⁸² PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 204-205

⁸³ PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 204-205

na důchody přímé a nepřímé – pozůstalostní. Těmi prvními je důchod starobní a důchod invalidní, druhými jsou důchody vdovský, vdovecký a sirotčí. Můžeme tyto dvě skupiny nazvat i jako základní a odvozené.⁸⁴ Faktory, které mají zásadní vliv na výši důchodu, jsou pak doba pojištění a výpočtový základ. „Doba pojištění“ je od 1. 1. 1996 dobou účasti na důchodovém pojištění, a to osob, zákonem vymezených, pokud jde o dobu zaměstnání dle dřívějších předpisů, tyto byly jako takové do současné právní úpravy transformovány. Pro příklad však mohu uvést, že dřívější doba studia, anebo civilní služba byla dříve dobou zaměstnání, dnes je náhradní dobou pojištění, tedy dobou, za kterou se neplatí pojistné, kterou však lze započítat, trvala-li doba pojištění alespoň jeden rok (ne zcela u všech) a byla-li získána na zdejším území (u péče o dítě se toto nevyžaduje). V případě povinné účasti na důchodovém pojištění hovoříme o skupinách osob, určených § 5 zákona, a to v odst. 1 písm. a) – l) a v) a v odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, pokud jsou účastny na nemocenském pojištění, tedy s výjimkou osob samostatně výdělečně činných, u nichž je účast na nemocenském pojištění dobrovolná. Dobou pojištění se pak doba účasti na pojištění stává, je-li za takovou dobu v ČR zapláceno pojistné. V tomto bodě ovšem zákon velmi seriózně považuje podmínku zaplacení pojistného za splněnou, i pokud zaměstnavatel pojistné neodvedl, chrání tak zaměstnance, kteří zaměstnavatele nemohou k takové povinnosti donutit. Pokud pojištěnec nedosáhne v určitém kalendářním měsíci příjmy, z nichž by bylo možno odvést pojistné, není taková doba dobou pojištění. Ustanovení § 5 odst. 1 pak pod písm. w) a x)⁸⁵ definuje osoby, které jsou za určitých podmínek účastny důchodového pojištění ze zákona, přestože nejsou účastny pojištění nemocenského. Pokud chce být občan účasten důchodového pojištění dobrovolně, musí podat na místně příslušné okresní správě sociálního zabezpečení přihlášku.⁸⁶ „Výpočtový základ“ představuje řadu početních úkonů, kdy nejprve určíme rozhodné období, v něm zjistíme vyměřovací základy, poté pomocí koeficientů nárůstu všeobecného vyměřovacího základu převedeme úhrny vyměřovacích základů za jednotlivé kalendářní roky rozhodného období na roční vyměřovací základy. Z nich pomocí převodního koeficientu s přihlédnutím

⁸⁴ TRINNEROVÁ, D. In: ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar a VACÍK, Antonín. Právo sociálního zabezpečení. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 70

⁸⁵ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁶ VOŘÍŠEK, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 204-207

k případným vyloučeným dobám vypočteme měsíční průměr, tedy osobní vyměřovací základ, a pokud jeho výše přesahuje alespoň první redukční hranici, je upraven dle zákonem stanovených pravidel na výpočtový základ. Hovoříme zde v této souvislosti o způsobu výpočtu důchodu přímého, odvislého od doby pojištění, procentní sazby a výpočtového základu, neboť výše procentní výměry důchodů pozůstalostních se stanoví procentní sazbou z procentní výměry přímého důchodu zemřelé osoby. Pojem zachovaného výpočtového základu pak představuje záruku toho, že žádný z budoucích přímých důchodů téhož příjemce nebude vypočten z nižšího výpočtového základu, než z kterého byl vypočten dřívější přímý důchod. Pokud by pak došlo k situaci, že by mohl být výpočet důchodu dle předchozích předpisů pro občana výhodnější, pamatuje na ni institut tzv. srovnávacího výpočtu, upravený § 71 zákona^{87, 88}. Pojem „vyměřovací základ“, dříve se používalo hrubý výdělek, je vyměřovací základ rozhodný pro stanovení pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v souvislosti s ním pak známe pojem ročního vyměřovacího základu, který je výsledkem násobení úhrnu vyměřovacích základů za daný kalendářní rok a koeficientu nárůstu všeobecného vyměřovacího základu příslušného pro úpravu úhrnu vyměřovacích základů za daný kalendářní rok, a to účinného v roce přiznání důchodu. „Rozhodné období“ je pak časovým úsekem, který je ohraničený a v němž zjišťujeme vyměřovací základy neboli jejich úhrny za jednotlivé kalendářní roky tohoto období a vyloučené doby. Cílem je přitom ucelené období 30 kalendářních roků bezprostředně před rokem přiznání důchodu.⁸⁹ Pojem „vyloučených dob“ chápeme jako doby, v nichž pojištěnec z objektivních důvodů zákonem uznaných nedosahoval příjmů, které by byly zahrnuty do vyměřovacího základu a pokud by tak byla zahrnuta tato období (bez výdělků) do výpočtu dávky, docházelo by k snížení její částky. Zákon pak pracuje s dalším pojmem⁹⁰, a tím je „dítě“, kdy v obecné rovině je jím myšleno dítě, které je ve vztahu k osobě, jejíž nárok je posuzován, dítětem vlastním nebo osvojeným. Pro některé účely ovšem známe i pojem nezaopatřeného dítěte, kterým je

⁸⁷ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁸ VOŘÍŠEK, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 212-217

⁸⁹ Novelou, se tato doba posouvá. Potřebná doba pro nárok na starobní důchod podle ust. § 29 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění činí: Před rokem 2010 je to 25 let, v roce 2010 = 26 let, v roce 2011 = 27 let, v roce 2012 = 28 let, v roce 2013 = 29 let, v roce 2014 = 30 let, v roce 2015 = 31 let, v roce 2016 = 32 let, v roce 2017 = 33 let, v roce 2018 = 34 let, po roce 2018 = 35 let. Zdroj: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni- Duchody.htm> ze dne 20.5.2013.

⁹⁰ Myšleno pro důchodové pojištění. V každém právu, je bráno jinak, např.: občanském, trestním.

dítě do skončení povinné školní docházky a dále, nejvýše však do 26. roku věku, pokud se připravuje soustavně na budoucí povolání, případně se takto nemůže připravovat ani vykonávat soustavnou výdělečnou činnost pro nemoc či úraz, anebo je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu. „Osoby blízké“ jsou v zákoně jako pojem pojaty pro účel účasti na důchodovém pojištění z titulu péče o ně. „Pracovní úraz a nemoc z povolání“ jsou pojmy v současném zákoně důležité pro nevyžadování doby pojištění, která je jinak potřebná jako podmínka nároku na invalidní důchod, k zákonu je jejich seznam stanoven nařízením vlády č. 290/1995 Sb., vyhláška č. 342/1997 Sb., která pak upravuje postup při uznávání nemocí z povolání a obsahuje seznam zdravotnických zařízení, která tyto nemoci může uznávat. Klíčovým pojmem pro definici invalidity je pojem „dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu“ a je jím nepříznivý zdravotní stav, který dle poznatků lékařské vědy má trvat déle než jeden rok, důležitý je ten rozhodný rok.⁹¹

4.3.2. Starobní důchod

Starobní důchod je nejčtenějším z důchodů, náklady na jeho poskytování jsou největším výdajem důchodového pojištění a pod pojmem důchod si veřejnost nejčastěji představí právě důchod starobní. Jedná se o dávku, jejímž smyslem je náhrada ztráty či omezení pracovního příjmu, způsobených věkem jako sociální událostí. Jedná se o dávku přímou a základní. Je spojena s věkem člověka, stanovení věkových hranic pro vznik nároku na ni bývá předmětem náročných politických jednání všude na světě. Nárok na důchod vzniká dnem splnění podmínek stanovených zákonem, u důchodu starobního se jedná o podmínku věku a podmínku potřebné doby pojištění. U důchodu předčasného pak k tomu přistupují podmínky další, můžeme říci, že jejich úkolem je kompenzace určitých úlev ze základních podmínek. Podmínka věková, zvaná „důchodový věk“ se postupně v čase prodlužuje, důvodem je prodloužení doby získávání prostředků na delší časové období a je stěžejním bodem důchodové reformy. Podmínka potřebné doby pojištění činila v obecné rovině do roku 2010 25 let pojištění, zákon č. 306/2008 Sb. ji upravil nově na 35 roků. U předčasného starobního důchodu je pak podmínkou splnění nároku potřebná doba pojištění, podmínka věková zde může být až o tři roky nižší než

⁹¹ VOŘÍŠEK, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 209-217

u starobního důchodu⁹². Výše důchodu se skládá ze dvou náležitostí: z procentní výměry a pevné částky. Na procentní výměru má vliv doba pojištění pojištěnce, výpočtový základ a procentní sazba. Podmínky nároků na starobní důchod upravuje rozsah paragrafů 29-37 zákona o důchodovém pojištění, který do doby současné upravuje jak postupně se zvyšující podmínku tzv. důchodového věku tak i výši důchodu. Poslední změny, s nimiž jsem se seznámil tak již předpokládají existenci druhého pilíře a existenci důchodového spoření přímo upraveného zákonem. Obecně jsou tyto podmínky upraveny § 28: „*Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanoveného věku, popřípadě splňuje další podmínky stanovené v tomto zákoně.*“⁹³

4.3.3. Invalidní důchod

Invalidní důchod je dávkou, podmíněnou dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem. Ve článku 30 Listiny základních práv a svobod nalezneme: „*(1) Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele. (2) Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.*“⁹⁴ Jak i výše uvedeno, bylo do českého ústavního práva inkorporováno v rámci Mezinárodní organizace práce Úmluva o minimální normě sociálního zabezpečení č. 102, podrobnosti však upravuje právě zákon o důchodovém pojištění a jeho vlastní instituty invalidity. Pro uznání invalidního důchodu je potřebné, aby bylo přesvědčivé lékařské zjištění o dlouhodobě nepříznivém zdravotním stavu u posuzovaného pojištěnce, poté se pak zkoumá míra zachované pracovní schopnosti či rozsah schopnosti výkonu výdělečné činnosti za zcela mimořádných podmínek při poklesu nejméně o 70 %. Existence dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je přitom primární podmínkou vzniku nároku na dávku. Do konce roku 2009 to byl nepříznivý zdravotní stav, který podle poznatků lékařské vědy měl trvat déle než jeden rok, od 1. 1. 2010 pak musí jít o zdravotní stav, který omezuje jak tělesné, tak smyslové nebo duševní schopnosti pojištěnce, a to tak významně, že je s jeho pracovní schopností neslučitelná.⁹⁵ Pracovní potenciál

⁹² § 31 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹³ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁴ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů, Čl. 30

⁹⁵ RYBA, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 224-236

slovy zákona se rozumí § 39 odst. 3: „Pracovní schopností se rozumí schopnost pojištěnce vykonávat výdělečnou činnost odpovídající jeho tělesným, smyslovým a duševním schopnostem, s přihlédnutím k dosaženému vzdělání, zkušenostem a znalostem a předchozím výdělečným činnostem. Poklesem pracovní schopnosti se rozumí pokles schopnosti vykonávat výdělečnou činnost v důsledku omezení tělesných, smyslových a duševních schopností ve srovnání se stavem, který byl u pojištěnce před vznikem dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu.“⁹⁶

Zde se dostáváme k zhodnocení zásadního rozdílu mezi pojetím invalidity v zákoně č. 100/1988 Sb., který předcházela zákonu současnému, jak jsem uvedl v úvodu své práce. Jsem přesvědčen, že zatímco dřívější zákon koncipoval formulaci invalidního občana jako člověka, který prakticky není schopen soustavné výdělečné činnosti, případně jen za určitých podmínek, současný princip je podstatně objektivnější, neboť pohledem hodnocení a určení zachované schopnosti soustavné výdělečné činnosti posuzovaného s individuálním přístupem kladoucím důraz na podrobné funkční lékařské vyšetření s tím, že prováděcí vyhláška č. 359/2009 Sb. stanoví jak komplexně, tak zároveň pro jednotlivá zdravotní postižení obecné posudkové zásady a hodnotící hlediska, je schopen reagovat na naprostou většinu zcela individuálních rozdílů jednotlivců a přináší tak zcela nový objektivní pohled na zdůraznění závažnosti zdravotního handicapu každého pojištěnce. Protože nepochybně určení stupně invalidity pak znamená i finanční satisfakci každého jednotlivce, představuje vlastně přijetí nového pohledu na tuto oblast a je podle mého názoru dosud nejspravedlivější princip zabezpečení invalidních osob u nás. Prakticky po dobu 15 let se i v novém zákoně jednalo o převzatou invaliditu plnou a částečnou, od 1. 1. 2010 je pak model třístupňový. Dřívější hranice poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti ve výši 33%, a to pro částečnou invaliditu, se změnila na hranici 35% jako rozhodnou pro uznání invalidity prvního stupně, dosavadní hranice 66% jako kritéria uznání invalidity plné se změnila na 70% pro hranici uznání invalidity stupně třetího. Nejméně pokles pracovní schopnosti o 50%, leč nejvíce o 69% pak představuje nový stupeň invalidity, a to druhý.⁹⁷ Lékařská posudková služba má s ohledem na nová posudková kritéria možnost objektivně zhodnotit zachovaný pracovní potenciál posuzovaného pojištěnce, jeho případnou stabilizaci, adaptaci na zdravotní či pouřazové postižení, i schopnost jeho

⁹⁶ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁷ § 39 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

rekvalifikace vzhledem k jeho pracovním možnostem. Při stanovování poklesu pracovní schopnosti se vychází z pojištěncova zdravotního stavu předkládaného výsledky funkčních vyšetření a bere se v úvahu, zda se jedná o zdravotní postižení trvale ovlivňující pracovní schopnost či stabilizovaný zdravotní stav. Za stabilizovaný je považován takový zdravotní stav, který se ustálil na úrovni, která umožňuje pojištěnci, aby mohl vykonávat výdělečnou činnost bez zhoršení zdravotního stavu jejím vlivem. Významná je i adaptace pojištěnce na své zdravotní postižení a má se za to, že adaptován na toto je pokud nabyl schopností a dovedností, které mu spolu se zachovaným tělesnými, duševními a smyslovými schopnostmi umožňují vykonávat výdělečnou činnost bez zhoršení zdravotního stavu jejím vlivem. Neméně důležitá je i možnost pojištěncovy případné rekvalifikace, aby mohl dále vykonávat výdělečnou činnost. Posudkové orgány by pak měly věnovat pozornost určení pracovní rekondace, představující doporučený okruh vhodných zaměstnání, aby si pojištěnec zachoval pracovní způsobilost. Toto realizují posudkové orgány v obecné rovině, a nikoliv z hlediska konkrétní pracovní příležitosti či uplatnění. Skutečnost, že doporučené zaměstnání není reálné v určitém místě získat, nelze řešit prostřednictvím dávky důchodového pojištění, jedná se totiž o problém trhu práce. Je potřebné vidět, že zdravotní postižení je souborem všech funkčních závad, které s ním souvisejí a vyvíjí se v čase.⁹⁸

Při stanovení procentní míry poklesu pracovní schopnosti, tedy minimálně 35 procent se postupuje tak, že se určí zdravotní postižení, které je příčinou dlouhodobě špatného zdravotního stavu pojištěnce a jeho vliv na pokles pracovní způsobilosti. Pokud je těchto zdravotních postižení více, tak jejich případné míry poklesu pracovní schopnosti se nesčítají, avšak určí se dominantní zdravotní postižení a procentní míra poklesu pracovní schopnosti pak vyjádří závažnost vlivu ostatních zdravotních postižení na toto zmenšení. Za rozhodující důvod dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu se považuje takové zdravotní postižení, které má nejpodstatnější dopad na pokles pracovní způsobilost posuzovaného. Míra poklesu pracovní způsobilosti je většinou určena procentním rozmezím, horní hranici pak lze zvýšit maximálně o 10% bodů, a to např. při více důvodech dlouhodobě špatného zdravotního stavu, zato dolní hranici lze o 10% bodů snížit např. při dlouhodobé

⁹⁸ RYBA, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 235-241

stabilizaci či přizpůsobení na zdravotní postižení.⁹⁹ Invaliditu posuzují lékaři lékařské posudkové služby (dále LPS), a to okresní správy sociálního zabezpečení, příslušné podle místa, kde má posuzovaný trvalý pobyt. K prověření reálnosti žádosti pojištěnce o invalidní důchod slouží zjišťovací prohlídka, k ověření dalšího trvání invalidity již uznané pak kontrolní lékařská prohlídka. Pokud pak invalidita zanikne z důvodů zlepšení zdravotního stavu, může být invalidní důchod odebrán. Důležitým momentem je i přesvědčivé stanovení data vzniku invalidity, neboť s ohledem na nárok na dávku je potřebné jej stanovit co nejpřesněji. Důležité je i případné odůvodnění zániku invalidity či snížení jejího stupně. Na invalidní důchod má nárok pojištěnec, který nedovršil věk 65 let, dále se stal invalidním, tedy shledal-li to lékař LPS a získal potřebnou dobu pojištění, pokud nesplnil ke dni vzniku invalidity podmínky nároku na důchod starobní podle zákona.¹⁰⁰ Podmínka splnění potřebné doby pojištění se nevyžaduje u těch osob, kterým se stal pracovní úraz nebo dostali nemoc z povolání. V neposlední řadě je důležité zmínit i případ, kdy na invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně má nárok též osoba, která nebyla účastna důchodového pojištění po potřebnou dobu, ale dosáhla věku alespoň 18 let, musí mít trvalý pobyt v ČR a je invalidní ve třetím stupni, přitom její invalidita vznikla již před dosažením 18 let věku, v takovém případě se jedná totiž o tzv. invaliditu z mládí.¹⁰¹

Potřebná doba pojištění pro nárok je zde odstupňována podle věku pojištěnce. Pokud pak pojištěnec dosáhne věku 65 let, tak mu vzniká právo na starobní důchod, a to ve výši, v jaké mu náležel důchod invalidní. Výpočet invalidního důchodu je zcela obdobný výpočtu důchodu starobního a provádí se dle § 41: „*odst. 1 Výše základní výměry invalidního důchodu činí 9% průměrné mzdy měsíčně. Odst. 2 Výše procentní výměry invalidního důchodu činí za každý celý rok doby pojištění a) 0,5% výpočtového základu měsíčně, jedná-li se o invalidní důchod pro invaliditu prvního stupně, b) 0,75% výpočtového základu měsíčně, jedná-li se o invalidní důchod pro invaliditu druhého stupně, c) 1,5% výpočtového základu měsíčně, jedná-li se o invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně; ustanovení § 33 odst. 2 věty druhé*

⁹⁹ Vyhláška č. 359/2009 Sb., kterou se stanoví procentní míry poklesu pracovní schopnosti a náležitosti posudku o invaliditě a upravuje posuzování pracovní schopnosti pro účely invalidity (vyhláška o posuzování invalidity)

¹⁰⁰ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰¹ RYBA, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 235-241

a třetí a § 34 odst. 1 věty třetí platí zde obdobně¹⁰² Jako doba pojištění se zde započítává i tzv. dopočtená doba, což je doba počítaná ode dne vzniku nároku na invalidní důchod, až do dosažení důchodového věku. Tato fikce umožňuje prakticky u nejzávažněji postižených lidí, tedy u invalidit třetího stupně, pobírat dávku, které by jedinec dosáhl po skončení celoživotní pracovní aktivity.¹⁰³

4.3.4. Důchody pozůstalých

Důchody pozůstalých jsou historicky řazeny mezi nejstarší dávky, jak jsem uvedl výše. Vdovy a sirotci byli zaopatřeni již rakouským penzijním normálem z roku 1771, původní záměr prakticky sledoval nahrazení příjmu jediného živitele rodiny, byl totiž v 18. století předpoklad, že se vdovy sami neuživí. Později se toto úplné zaopatření mění na částečné, neboť sleduje náhradu příjmu, jehož rodina pozbyla, pokud nemůže ovšem být nahrazen jinak. Zde tedy praktický exkurs do zákona č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, který již váže nárok na vdovský důchod k invaliditě vdovy, nebo k její péči o dítě, později také k získání věku alespoň 60 let. Pro úplné porozumění můžeme říci, že funkci vyživovací stále více nahrazovala funkce vyrovnávací, tedy, vyrovnání rozdílu životní úrovně rodiny, plynoucí ze ztráty jednoho a nejpodstatnějšího příjmu v následku úmrtí člena rodiny. Tato sociální událost totiž přináší dlouhodobější zásah do způsobu života rodiny a důchod má napomáhat k adaptaci a zvládnutí situace pozůstalým, tak aby nebyla ohrožena jejich životaschopnost. Pozůstalostní důchod je odvozen z důchodových nároků zemřelého, který, pokud takové podmínky nároku nesplnil, nemůže vzniknout ani nárok na pozůstalostní důchod.

V dnešní době, v době kdy ženy jsou ekonomicky velmi činné i dostatečně vzdělané a emancipované, předpisy většinou nepředpokládají poskytování pozůstalostní dávky pro ně po celou dobu vdovství a z hlediska podmínek nároku můžeme rozdělit dobu tzv. bezpodmínečného nároku, na přechodnou dobu se nevyžaduje splnění určitých podmínek, a to za účelem zmírnění obtíží s přechodem z období po úmrtí manžela do nové ekonomické situace, dále nárok podmíněný, který požaduje splnění určitých podmínek a to zpravidla invaliditu, dosažení určitého věku či péči o děti nebo jiné osoby, případně nárok smíšený. Do okruhu oprávněných

¹⁰² Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰³ RYBA, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 235-241

osob zákon řadí manželku, manžela a děti a důchod je přiznáván každé pozůstalé osobě zvlášť. V některých právních úpravách existuje v souvislosti s pobíráním pozůstalostního důchodu možné krácení dávky, která je v souběhu s výdělkem, ale i další podmínky pro pobírání dávky, pokud překročí určitou hranici. Důchody pozůstalých jsou nárokovými dávkami a zákon č. 155/1995 Sb. v pozdějším znění zná důchod vdovský, vdovecký a sirotčí. Odvozují se z přímého důchodu zemřelého, na který zemřelý měl nebo by měl nárok. Vdovský důchod náleží vdově po dobu jednoho roku od smrti manžela vždy, což je bezpodmínečný nárok. Není přitom podstatné, jak dlouho dobu manželství trvalo, či zda manželé spolu žili ve společné domácnosti. Po uplynutí jednoho roku pak důchod vdově náleží pouze, pokud splňuje některou ze zákonných podmínek, tedy pečuje o nezaopatřené dítě, či o dítě závislé na péči jiné osoby ve stupni závislosti II, III anebo IV. stupni nebo pečuje o svého rodiče či rodiče zemřelého manžela, který s ní žije v domácnosti a je závislý na péči jiné osoby ve II., III. či IV. stupni závislosti nebo je invalidní ve III. stupni, anebo dosáhla alespoň věku o 4 roky nižšího, než činí důchodový věk stanovený pro muže stejného data narození nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší. Podle prvních dvou případů se pak jedná o dítě, které má po zemřelém nárok na sirotčí důchod. Pak dále dítě, jež bylo v rodině zemřelého vychováváno, jde-li o vlastní či osvojené dítě vdovy. Další nárok vzniká, pokud bylo dítě aspoň jedním z nich převzato a ode dne smrti manžela do trvalé péče nahrazující péči rodičů, takže jde o dítě, které má k zemřelému určitý vztah. Na vdovský důchod pak nárok zaniká, pokud přestanou být plněny uvedené podmínky. Nárok na vdovský důchod také zaniká uzavřením nového manželství. Dále zaniká nárok na vdovský důchod dnem nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že vdova úmyslně způsobila smrt manžela, tedy účastnila se trestného činu.¹⁰⁴ Vdovec má nárok na vdovský důchod po své manželce, a to za stejných podmínek, jako vdova. A stejně tak výše tohoto důchodu se stanoví obdobně. Pokud se do 2 let splní některé shora uvedené podmínky, nárok vznikne znovu. Na sirotčí důchod má podle zákona nárok nezaopatřené dítě, jestliže zemřel jeho rodič, osvojitel či osoba, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů, a přitom dítě bylo na tuto osobu, která ho přebrala, v době její smrti odkázáno výživou, kterou z velmi závažných důvodů nemohli zajišťovat rodiče dítěte. Nárok na sirotčí důchod nevzniká po pěstounovi, ani po jeho

¹⁰⁴ § 50 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

manželovi. Pokud dítěti zemřou oba dva rodiče, tak mu dle zákona vzniká nárok po každém rodiči. Za nezaopatřené dítě je podle § 20¹⁰⁵ a následujících považováno dítě, které neskončilo povinnou školní docházku, poté se pokládá za nezaopatřené až do nabytí věku 26 let, pokud studuje či se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost z důvodů nemoci anebo úrazu, či z důvodu dlouhodobě špatného zdravotního stavu, a je neschopno konat pravidelnou výdělečnou činnost nebo je vedeno v evidenci na úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání, a z tohoto nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci a nedovršilo zletilosti. Pomine-li tato překážka, že je dítě nezaopatřené, nárok na sirotčí důchod zaniká. Zaniká také v případě, kdy je dítě osvojeno, případně na základě rozhodnutí soudu, že dítě úmyslně způsobilo smrt osoby, po níž dítěti náleží sirotčí důchod. Uzavřením manželství ovšem nárok na sirotčí důchod nezaniká. Pozůstalostní důchody náleží i při výdělečné činnosti v plné výši. Důchody se skládají ze dvou složek, ze základní a procentní výměry. Výši pozůstalostních dávek upravuje § 51 a § 53 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů¹⁰⁶

Na závěr této kapitoly považuji za potřebné zmínit některá další specifika současné platné právní úpravy, kam patří jistě zdejší tradiční možnost souběhu nároků na důchody a jejich výplatu. Přímý důchod je možné pobírat pouze jeden, přitom nejčastější je souběh některého z přímých důchodů a některého z pozůstalostních důchodů. Ten vyšší důchod náleží pak v plné výši a z nižšího, náleží pouze v polovině procentní výměry.¹⁰⁷ Významnou otázkou je i vývoj reálné hodnoty důchodu v čase jak se vyvíjí, neboť ceny a mzdy rostou a skutečná hodnota peněz klesá, proto by bez zvyšování důchodů docházelo k významnému snížení životní úrovně důchodců. Valorizace důchodů je tedy prostředkem k udržení reálné hodnoty přiznaných důchodů a probíhá prakticky ve všech státech.¹⁰⁸ Valorizace může probíhat příležitostně, poloautomaticky, což znamená základní zásadu v zákoně, která se váže na rozhodnutí příslušného orgánu a splnění jistých podmínek a automatická valorizace, to je takový valorizační mechanismus, který je zakotven v zákoně a podle určitých podmínek se spouští. V České republice byla příležitostná

¹⁰⁵ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁶ VOŘÍŠEK, V. et. PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 241-248

¹⁰⁷ §59/1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁸ §67 a následující zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

metoda valorizace důchodů používána do konce 80. let, neboť cenové hladiny byly víceméně stabilní, zákon č. 100/1988 Sb. pak přinesl předpoklady pravidelného zvyšování důchodů, a to se ohledem na pravidelný růst mezd, k provádění byla zmocněna vláda. Zákon č. 46/1991 Sb., o zvyšování důchodů, stanovil zvyšování důchodů, hlavním důvodem byl růst životních nákladů, a proto se mělo zvyšovat aspoň o 10% bodů, či s růstem mezd alespoň o 5% bodů. Současný zákon o důchodovém pojištění stanovil pravidla pro poloautomatickou valorizaci, buď v pravidelném či mimořádném termínu pokud index růstu cen se zvýšil o 5%. Důchody se zvyšují bez žádosti důchodců a automaticky bude důchodcům doručeno písemné oznámení o této změně.¹⁰⁹ Problematikou se zabýval § 67 zákona o důchodovém pojištění. Pro období 2013 až 2015 se použije pouze 1/3% přírůstku.

4.4. Nemocenské pojištění - Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

Nemocenské pojištění funguje především pro ekonomicky činné občany, při provedení stanovených podmínek vzniká rovnou ze zákona a slouží pro případ vzniku některé ze sociálních událostí, jako jsou např. nemoci, úrazy, těhotenství či mateřství. Dávky nemocenského pojištění jsou obligatorními dávkami, podle sociálních událostí je dělíme na dávky z důvodu nemoci, které můžeme dále rozdělit na nemocenské a ošetřovné a z důvodu mateřství, což je také vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Dále se jedná o peněžitou pomoc v mateřství, která je poskytována před porodem a z následného důvodu mateřství. Jsou to přitom dávky pouze peněžité, které se pravidelně opakují, v případě některé ze sociální události nahrazují příjem. Dávky nemocenského pojištění náleží v případě, pokud byly podmínky splněny v době, kdy se stala sociální událost, a kdy se pojištěnec aktivně účastnil na svém nemocenském pojištění, existuje též tzv. ochranná lhůta. Úpravu nemocenského pojištění nalezneme v zákoně č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, který nabyl účinnosti až od 1. 1. 2009, již ve svých počátcích byl však mnohokrát novelizován. Principem nové právní úpravy je především její ucelenost pro všechny zaměstnance, příslušníky ozbrojených sborů, a i u osob samostatně výdělečně aktivních, rozdíly jsou opravdu pouze v nutných odchylkách s hlediskem na jejich povahu činnosti. I zde je dodržen princip solidarity, nicméně hlavní vliv na výši nemocenských dávek má skutečnost, kolik zaplatil na pojistném pojištěnec.

¹⁰⁹ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 249-252

Zákon pamatoval na kontrolní činnost, přijal i některá opatření proti zneužívání systému, je zde možnost odnětí oprávnění lékaře k uznání pracovní neschopnosti, potom také se zavedla účast na finančním zabezpečení zaměstnance zaměstnavatelem, a to po dobu dvou týdnů. Systém staví na rovnováze mezi příjmy a výdaji, tedy z tohoto vyplývá, že očekává menší zatížení státního rozpočtu. Zákon odstranil dřívější roztříštěnost právní úpravy nemocenského pojištění, a to do roku 2008, kdy bylo samostatně upraveno nemocenské pojištění zaměstnanců zákonem č. 54/1956 Sb. a zákonem č. 88/1968 Sb., příslušníků ozbrojených složek, zákonem č. 32/1957 Sb., OSVČ (zákon č. 100/1988 Sb.) a odsouzených – vyhláška č. 141/1958 Ú. I. Pojistné je pak upraveno zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. I pro správné pochopení výkladu institutů tohoto zákona považují za potřebné vyložit některé jeho specifické pojmy. Pojištěncem je míněna fyzická osoba, která se účastní na nemocenském pojištění, a to i z pohledu plynutí ochranné lhůty, po kterou se uplatňuje nárok na dávku pojištění. Zaměstnavatelem je právnická či fyzická osoba, která zaměstnává minimálně jednoho zaměstnance nebo také organizační složka státu, do které jsou zařazeni zaměstnanci, kteří jsou v pracovním poměru nebo na dohodě o pracovní činnosti dle zákoníku práce. Nadále jimi jsou i služební úřady, ve kterých je zaměstnanec státu umístěn do státní služby, věznice nebo vazební věznice, ve které vykonává trest odnětí svobody odsouzený, který je zařazený do výkonu práce, ústavy pro výzkum zabezpečovací detence. Dále jsou to útvary, složky nebo jiné organizační části bezpečnostních sborů nebo ozbrojených sil ČR, které platí příslušníky bezpečnostních sborů, buď služebním příjmem nebo vojákům z povolání plat, organizační složky státu nebo právnické osoby, ve kterých jsou k vykonávání služebních úkolů vysláni příslušníci bezpečnostních sborů nebo zařazeni vojáci profesionálové. Sídlem právnické osoby je její sídlo nebo sídlo její organizační složky, zapsané v obchodním rejstříku či jiné zákonem upravené evidenci, sídlem fyzické osoby je místo jejího trvalého pobytu v ČR či místo jejího podnikání na zdejším území, případně výkonu práce zaměstnaných zaměstnanců. Sídlem organizační složky státu a služebního úřadu je sídlo stanovené zvláštním právním předpisem, eventuálně statutem nebo podobným právním předpisem. Mzdová účtárna je celek zaměstnavatele, ve kterém jsou evidovány mzdy, popřípadě platy zaměstnanců. Za započitatelný příjem je považován takový příjem, který se započítává do vyměřovacího základu podle zákona. Pojem podpůrní doba znamená

časový úsek, po který jsou vypláceny dávky. Poslední pojem, který zmíním, je pojem porod, který představuje konec těhotenství, v němž bylo do matriky zapsáno narozené dítě.¹¹⁰

Účast na pojištění je možná jen a pouze pro fyzické osoby dle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění ve znění pozdějších předpisů, v § 5 je stanoven jejich okruh. Jejich pojištění je povinné, pokud splňují podmínky vzniku a trvání nemocenského pojištění, stanovené § 6. Dobrovolné nemocenské pojištění může využít OSVČ a zahraniční zaměstnanec, nikoliv zaměstnanec. Účast na nemocenském pojištění vytváří určitá forma pracovní činnosti a je jednou z hlavních podmínek pro nárok na dávky nemocenského pojištění u zaměstnanců. Účast na pojištění je povinná dnem vstupu zaměstnance do zaměstnání, s účinností od 1. 1. 2009 již nejsou účastni nemocenského pojištění studenti vysokých škol a žáci středních škol. Společníci a jednatelé s.r.o., komanditisté komanditních společností jsou nově od 1. 1. 2011 účastni nemocenského pojištění pokud nemají pracovní poměr. Na nemocenském pojištění jsou účastni též zaměstnanci, činní na základě dohody o pracovní činnosti, ovšem účastni nejsou zaměstnanci, kteří provádějí pracovní činnost na základě dohody o provedení práce¹¹¹. Jestliže vykonává zaměstnanec více zaměstnání, které každé samostatně zakládá účast na nemocenském pojištění, je pojištěn v každém z těchto zaměstnání, pokud je však pojištěn jako zaměstnanec a OSVČ, platí pak výjimka pro poskytování dávek nemocenského pojištění. Pokud má zaměstnanec nárok na stejnou dávku nemocenského pojištění z více zaměstnání, vyplácí se jen jedna dávka, vypočítaná ze součtu denního vyměřovacího základů ze všech jednotlivých zaměstnání. Někteří zaměstnanci jsou z pojištění zproštěni, a to ti, kteří vykonávají zaměstnání v ČR pro zaměstnavatele, kterému jsou dle zákona poskytnuty diplomatické výsady a imunity, pokud jsou taková pojištění v jiném státě a dále, pokud vykonávají zaměstnání pro mezinárodní organizace a písemně prohlásí orgánu nemocenského pojištění tento důvod zproštění.¹¹²

Nemocenské pojištění vzniká faktickým nástupem do zaměstnání, které zakládá povinnost platit si nemocenské pojištění. Pojištění zaměstnance se přerušuje

¹¹⁰ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 149-159

¹¹¹ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹² ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 153-160

po dobu, po kterou není vykonávána práce z důvodu pracovního volna bez náhrady příjmu nebo služebního volna, za které nebyl poskytnut služební příjem nebo plat, týká-li se to volna, na které nemá zaměstnanec nárok a k tomu trvá nepřetržitě delší dobu než 30 kalendářních dnů po sobě následujících, dále pak po dobu rodičovské dovolené, s výjimkou časového úseku, ve kterém pobíral zaměstnanec peněžitou pomoc v mateřské dovolené.¹¹³ Důležitá je pak ochranná lhůta, ve které je možno žádat nárok na nemocenskou, a to po dobu 7 kalendářních dnů ode dne zániku pojištění, pokud samotné pojištění trvalo minimálně 7 dní. Při nároku na peněžitou pomoc v mateřské dovolené je tato lhůta 180 kalendářních dnů, avšak za podmínky, že zaměstnání skončilo v době těhotenství. Za předpokladu, že neskončilo v době těhotenství, činí ochranná lhůta pro začátek peněžitě pomoci v mateřské dovolené 7 kalendářních dnů, pokud zaměstnání trvalo minimálně po tuto dobu. Ochranná lhůta však neplyne z pojištěné činnosti poživatele starobního či invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, z dalšího zaměstnání sjednaného na dobu pracovního klidu v jiném zaměstnání, z dalšího zaměstnání sjednaného jen na dobu dovolené v jiném zaměstnání, ze zaměstnání zanedbatelného rozsahu, ze zaměstnání studenta nebo žáka, které se týká jen a pouze na dobu školních prázdnin, skončí-li pojištění odsouzeného ve výkonu trestu nebo osoby ve výkonu zabezpečovací detence v době, kdy uprchnou z místa výkonu trestu či detence. Ochranná lhůta zaniká vznikem nového pojištění, anebo posledním dnem přede dnem, od kdy náleží výplata starobního nebo invalidního důchodu. Pro účel ochranné lhůty se přerušeni pojištění pokládá za dobu pojištění.¹¹⁴

Zákon rozlišuje nárok na dávky, který vzniká dnem splnění zákonných podmínek, a pak nárok na výplatu dávek. Nárok na výplatu dávek vzniká splněním podmínek nároku na dávku, které jsou stanoveny zákonem a pro jejich výplatu musíme uplatnit nárok, většinou na předepsaném formuláři. Nárok na výplatu dávky prekluduje uplynutím tří let, počátek této lhůty začíná běžet dnem, kdy je na dávku právní nárok. Samozřejmě lhůta neběží v době, kdy se vede řízení o dávce a také po dobu, kdy nebyl ustanoven opatrovník fyzické osobě, která jej ze zákona mít musela. Pojištěnec má nárok na dávky za všechny kalendářní dny. A tedy pokud pojištěnec zemře, přechází nárok na výplatu na manžela, děti, rodiče,

¹¹³ § 32 Zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁴ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 153-165

za předpokladu, že žili s pojištěncem v době jeho smrti ve stejné domácnosti, jinak je tento nárok řešen v dědictví. Zaměstnanec uplatňuje nárok na dávky u svého zaměstnavatele, OSVČ a zahraniční zaměstnanec u OSSZ, jenž zajišťuje jejich nemocenské pojištění.¹¹⁵

Výše dávek je stanovena u zaměstnanců z denního vyměřovacího základu tak, že se započitatelný příjem zjišťuje z rozhodného období, dále se to vydělí počtem kalendářních dnů připadajících na rozhodné období, samozřejmě se odečtou vyloučené dny. Vyloučenými dny jsou dny omluvené nepřítomnosti zaměstnance v práci, jsou to kalendářní dny pracovního volna dle zákoníku práce č. 262/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, za které podle tohoto zákona nenáleží náhrada příjmu, s výjimkou dnů dočasné pracovní neschopnosti, za které nevznikl nárok na nemocenské, dále to jsou kalendářní dny dočasné pracovní neschopnosti nebo karantény, v nichž náleží zaměstnanci náhrada mzdy nebo ponížený plat za období prvních 14 kalendářních dnů takové neschopnosti a kalendářní dny, za které bylo vypláceno zaměstnanci nemocenské, finanční pomoc v mateřské dovolené anebo také ošetřovné. Rozhodujícím obdobím je období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, v němž nastala sociální událost, v případě, pokud je v takovém časovém období započitatelný příjem a započitatelné dny. Jestliže tomu tak není, postupuje se podle dalších kritérií. Rozhodné období se zjišťuje ke dni, kdy se stala sociální událost, s některými výjimkami, jakými jsou nejběžněji např. případ peněžité pomoci v mateřské dovolené, kdy se rozhodné období určuje k počátku šestého týdne před pravděpodobným dnem, kdy se čeká porod, pokud pojištěná nastoupila na tuto pomoc později než šest týdnů před očekávaným dnem porodu.¹¹⁶

Nemocenské je peněžitá dávka nemocenského pojištění, která nahrazuje započitatelný příjem a náleží pojištěnci, který byl lékařem uznán dočasně práce nezpůsobilým, či tomu, komu byla nařízena karanténa podle zvláštního předpisu. Za první tři dny pracovní nezpůsobilosti náhrada mzdy nenáleží, za prvních 14 kalendářních dnů má pojištěnec právo na náhradu podle § 192 Zákoníku práce. Nárok na nemocenské nemůže tedy pojištěnci vzniknout dříve než od 15. dne pracovní nezpůsobilosti, a toto obdobně platí i pro OSVČ. Nemocenské se poskytuje za kalendářní dny a pojištěnec musí splnit podmínky vymezené v zákoně, aby měl

¹¹⁵ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 160-163

¹¹⁶ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 162-165

nárok na dávky i na jejich následnou výplatu. Nárok ale nevznikne tomu, kdo si dočasnou pracovní nezpůsobilosti přivodil úmyslně a v dalších případech, které jsem už uvedl. Podpůrčí doba je pak, časem po který lze dávku udělit, u nemocenského je to doba trvání dle § 26: „*odst. 1 Podpůrčí doba u nemocenského začíná 15. kalendářním dnem trvání dočasné pracovní neschopnosti nebo 15. kalendářním dnem nařízené karantény a končí dnem, jímž končí dočasná pracovní neschopnost nebo nařízená karanténa, pokud nárok na nemocenské trvá až do tohoto dne; podpůrčí doba však trvá nejdéle 380 kalendářních dnů ode dne vzniku dočasné pracovní neschopnosti nebo nařízení karantény, pokud se dále nestanoví jinak. V období od 1. ledna 2012 do 31. prosince 2013 podpůrčí doba začíná 22. kalendářním dnem trvání dočasné pracovní neschopnosti nebo 22. kalendářním dnem nařízené karantény.*“¹¹⁷ Uznávají se do této doby i předchozí období dočasné pracovní nezpůsobilosti od prvního dne jejího trvání bez ohledu na to, zda byla poskytována náhrada mzdy nebo nemocenské. Tento zápočet se však neprovádí, pokud pojištěná činnost trvala nejméně 190 kalendářních dnů, od doby, kdy skončila předcházející dočasná pracovní nezpůsobilost. Po uplynutí řečených 380 dní může pojištěnec požádat, aby okresní správa sociálního zabezpečení pobírání nemocenských dávek prodloužila, nejdéle může prodloužit tuto dobu na 350 kalendářních dnů.¹¹⁸ Samozřejmým předpokladem přitom je, že lékař orgánu nemocenského pojištění se vyjádří v tom smyslu, že lze předpokládat nabytí pracovní způsobilosti pojištěnce. U těch, kteří pobírají starobní nebo invalidní důchod pro invaliditu III. stupně se pak postupuje dle § 28 zákona o nemocenském pojištění. Pokud si však naopak pojištěnec např. přivodí dočasnou pracovní nezpůsobilost zaviněnou účastí ve rvačce, ne příčinou sebeobrany, či jako přímý důsledek opilosti či zneužití drog či při spáchání úmyslného trestného činu, je výše nemocenského menší.¹¹⁹

4.4.1. OSVČ v nemocenském pojištění

Nemocenské pojištění OSVČ, zde je účast na nemocenském pojištění dobrovolná, vzniká podáním přihlášky k účasti na pojištění na příslušném formuláři,

¹¹⁷ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁸ § 27 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁹ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 165-168

avšak podmínkou pro toto dobrovolné pojištění je výkon činnosti na území ČR.¹²⁰ Pakliže je podána přihláška do 8 dnů od začátku činnosti, může pak požadovat OSVČ pojištění ode dne zahájení činnosti. Při naplnění všech zákonných podmínek náleží OSVČ z nemocenského pojištění jak nemocenská pomoc, tak i peněžitá pomoc v mateřství. Na nemocenskou vzniká nárok, jestliže je pojištěný shledán dočasně nezpůsobilým k výkonu samostatné výdělečné činnosti a pokud bylo uhrazeno pojistné za celý časový úsek, po který uplatňuje nárok, a to i s kalendářním měsícem bezprostředně předcházejícího kalendářnímu měsíci, v němž se stal pracovně nezpůsobilým a přitom splní podmínku, že účast na nemocenském pojištění OSVČ existovala minimálně po dobu tří měsíců bezprostředně předcházejících dni, v němž vznikla pracovní nezpůsobilost. Toto je splněno i tehdy, pokud se OSVČ přihlásí k účasti do osmi dnů od zahájení činnosti. Nemocenské se stanoví z denního vyměřovacího základu, pro tento účel je rozhodným obdobím 12 kalendářních měsíců před vznikem sociální události a nemocenské je poskytováno za kalendářní dny, které následují po 15. dnu trvání pracovní nezpůsobilosti. Peněžitá pomoc v mateřství náleží OSVČ tehdy, pokud se účastnila na nemocenském pojištění v posledních dvou letech přede dnem nástupu na mateřskou dovolenou minimálně po dobu 270 kalendářních dnů, musí se ale podílet na pojištění minimálně po dobu 180 kalendářních dnů v posledním roce přede dnem začátku podpůrčí doby. Výše dávek se určuje obdobně jako u zaměstnanců a o dávce rozhoduje příslušná okresní správa sociálního zabezpečení.¹²¹

4.4.2. Mateřství

Peněžitá pomoc v mateřství je peněžitou dávkou nemocenského pojištění, která náleží pojištěnce v době pokročilého těhotenství, a také po porodu ve spojitosti s péčí o narozené dítě. Jedná se jak o ženy, které porodily dítě, tak o osoby - ženy i muže, kteří dítě vzali do své péče. V tomto případě se jedná o dítě, jehož matka zemřela, nebo pokud matka nemůže nebo nesmí o dítě pečovat z důvodů nemoci. V některých případech může o dítě pečovat i otec či manžel ženy, které se dítě narodilo, pokud s matkou uzavřel dohodu, která ze zákona musí být písemná, že o dítě bude pečovat. Účinek dohody ale vejde v účinnost až po sedmém týdnu

¹²⁰ § 11 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹²¹ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 179-184

po porodu dítěte. Podpis matky musí být úředně ověřen, pro vyšší důvěryhodnost. Podmínky, aby mohl být nárok na dávku přiznán, tak musí být splněny současně: porod či převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči mateřskou, účast na nemocenském pojištění ke dni nastoupení na mateřskou dovolenou nebo trvání ochranné lhůty začátkem šestého týdne před očekávaným nebo skutečným dnem narození dítěte, dále pak účast na nemocenském pojištění v posledních dvou letech před porodem, alespoň po dobu 270 dnů a neexistence započítatelného příjmu ze zaměstnání, ze kterého je dávka poskytována.¹²² Přitom do doby účasti na pojištění pro nárok na tuto dávku se ale započítává doba studia na střední, vyšší odborné nebo vysoké, jestliže začátek šestého týdne před očekávaným dnem porodu připadne do doby 270 dnů ode dne řádného ukončení studia, pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, pokud byl tento důchod odebrán a po jeho odebrání vznikla či dále trvá pojištění a započítává se do této doby i přerušeni pojištění. Narození dítěte se zapisuje do matriky, ale pokud nastane potrat, nárok na peněžitou pomoc v mateřství nevzniká. Dávka je udělována po dobu 28 týdnů mateřské dovolené, od doby počátku šestého týdne před očekávaným porodem, avšak nelze dříve než osmý týden před porodem. Pokud se ženě narodí dvě anebo více dětí, je dávka poskytována po delší dobu, a to po dobu 37 týdnů.¹²³ U pojištěnce, který si vzal do své péče dítě, nahrazující výdaje s péčí na základě rozhodnutí příslušné orgány, nebo které pečují o dítě, jehož matka zemřela a dalších, uvedených v § 32 odst. 1 písm. d) a e) zákona¹²⁴, činí podpůrčí doba u peněžité pomoci v mateřství 22 týdnů. Podpůrčí doba u finanční pomoci v mateřství začíná nástupem, tedy zvoleným dnem budoucí matkou v období mezi počátkem osmého týdne až do počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, pokud k porodu dojde ještě před počátkem podpůrčí doby, začíná dnem porodu. Pokud je dítě dáno ze zdravotních důvodů do péče kojeneckého ústavu nebo jiného podobného zařízení, tak zaměstnankyně nastoupí do práce, vyplacení dávky se zastaví, a to do doby, kdy dítě převezme do své péče, v tomto okamžiku vyplacení peněžité pomoci pokračuje až do chvíle plného vyplacení nároku. Podmínkou je, že nárok musí být vyčerpán do jednoho roku věku dítěte, déle nelze mateřské dávky pobírat. Pokud se matka o dítě řádně nestará či o něj nepečuje řádně z jiných důvodů, peněžitá pomoc

¹²² § 32/5 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹²³ § 33 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁴ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

v mateřství se nevyplácí, pokud se dítě narodilo mrtvé, je tato podpora poskytována po dobu 14 týdnů, aby se matka mohla z takovéto traumatické situace zotavit.¹²⁵ Výše pomoci v mateřství, se vypočítává za kalendářní den a rovná se podle § 37 zákona o nemocenském pojištění 70% denního vyměřovacího základu.¹²⁶

4.4.3. Ošetřovné

Ošetřovné je peněžitou dávkou nemocenského pojištění, náležející práci nezpůsobilému zaměstnanci, z důvodů, aby se mohl postarat o nemocné dítě mladší než 10 let, pokud je nemocné nebo utrpělo vážnější úraz. Dále o člena domácnosti, jehož zdravotní stav z důvodu nemoci nebo úrazu vyžaduje nezbytné ošetřování jinou osobou. Dále dávka náleží zaměstnanci, který musí pečovat o dítě mladší 10 let z důvodu, že školské výchovné zařízení či jiné obdobné, v jehož denní či týdenní péči dítě je, nebo škola, jejímž je žákem, byly uzavřeny z důvodu havárie, mimořádného opatření nebo epidemie či jiné nepředvídané události. Podmínkou je, že dítě nebo nemocný člen rodiny žije v domácnosti s ošetřujícím, tato podmínka odpadá u ošetřování dítěte do 10 let věku svým rodičem. V témže případě ošetřování náleží ošetřovné jen jednomu z oprávněných, podpůrná doba na ošetřování je maximálně 9 kalendářních dnů a počíná prvním dnem nutnosti péče. Zákon dále říká, že pokud má osamělý zaměstnanec v péči aspoň jedno dítě ve věku do 16 let, které doposud nemá ukončenou povinnou školní docházku, tak mu bude poskytnuta podpůrná doba 16 kalendářních dnů.¹²⁷ Ošetřovné vyplácí okresní správa sociálního zabezpečení od prvního dne potřeby ošetřování, a to ve výši 60 procentech denního vyměřovacího základu.¹²⁸

4.5. Úrazové pojištění - zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění

Zde považuji za potřebné krátce zmínit i problematiku pojištění úrazového s tím, že jeho nová zákonná úprava má nabýt účinnosti dnem 1. 1. 2015 a to zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění. Úrazové pojištění by mělo poškozenému zabezpečovat ochranu formou výplaty úrazových náhrad a dávek, úrazovou rehabilitaci, proto by mělo zastávat funkci preventivně ochrannou. Je zde upraven

¹²⁵ § 35/1 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁶ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 168-171

¹²⁷ § 39-40 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁸ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 172-175

i podíl zaměstnavatele formou placení pojistného a zabezpečováním prevence rizik na pracovištích. Toto pojištění je na našem území známo od roku 1887. Po roce 1948 znaly zákony náhradu škody za pracovní úrazy a nemoci z povolání. Z úrazového pojištění by se poskytovaly dávky peněžité či věcné. Věcnou dávkou je rehabilitace, peněžitými dávkami jsou potom úrazové příplatky, úrazové narovnání, úrazová renta, bolestné, příspěvek z důvodů zhoršení společenského uplatnění, náhrada nákladů, které doprovázely léčbu, dále kompenzaci za náklady s pohřbem, jednorázový finanční příspěvek pozůstalému anebo úrazová renta pozůstalého. Cílem je přitom vytvoření systému, který by snížil mandatorní výdaje státu.¹²⁹

4.6. Sociální pomoc a státní sociální podpora

Tuto práci bych nepovažoval za celistvý výklad celé oblasti zabezpečení občanů v sociální sféře, pokud bych se alespoň krátce nezmnínil i o zbývajících institutech pomoci a podpory. I zde se jedná o situace, ve kterých si někteří lidé nejsou schopni sami pomoci, a proto musí tuto roli převzít stát. Sociální pomoc chápe sociální politika jako pomocnou společensky solidární síť, která zaručuje poskytnutí sociální ochrany každému, kdo to v danou chvíli potřebuje. Článek 30 odst. 2 Listiny základních práv a svobod dává každému, kdo je v hmotné nouzi, právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek. O počátcích sociální péče na zdejším území jsem se již zmínil v předchozích kapitolách, která se vyvíjela od 16. století jako chudinská péče a až do dnešní podoby. Dosavadní nevyhovující systém byl přetvářen do moderní podoby poměrně dlouhou dobu, s účinností od 1. 1. 2007 byl přijat zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu a zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Z předchozí úpravy jsou zachovány jen dávky pro těžce zdravotně postižené občany, kteří požívají mimořádné výhody I., II. a III. stupně. Příspěvky jsou jednorázové a opakující se a účelem jejich poskytování je usnadnění pohybu a přemísťování se postiženým lidem.

4.6.1. Pomoc v hmotné nouzi

Pomoc v hmotné nouzi nahrazuje institut sociální potřebnosti a účelem je pomoc osobám s malými příjmy zvýšit tyto příjmy nad hranici hmotné nouze

¹²⁹ ZEMANOVÁ, J In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 185-188

a zabránit tak jejich sociálním problémům. Ministerstvo práce a sociálních věcí deklaruje tento princip jako princip, v jehož rámci každá osoba, která aktivně pracuje a vydělává, tak se musí zákonitě mít lépe než ta, která nepracuje, eventuálně se práci úplně vyhýbá. Proto jsou do úpravy zahrnuty i prvky, které mají motivovat k práci. Proto za osobu v hmotné nouzi není považován ten, kdo se nesnaží projevovat snahu zlepšit svou situaci či ten, kdo neplní funkci zákonného zástupce z hlediska dodržování povinné školní docházky dětí. Po správním uvážení může pak dle zákona orgán rozhodnout, že v hmotné nouzi není osoba, jejíž sociální a majetkové poměry jsou takové, že ji mohou i po úhradě nutných nákladů na bydlení zaručit dostatečné zajištění její výživy a další základních potřeb. Okruh příjmů, které se berou v úvahu při posuzování nároku na dávku a výši, je stanoven životním minimem, zákon ale upravuje některé odchylky, příjem se zjišťuje zpravidla za tři kalendářní měsíce před podáním žádosti o dávku¹³⁰.

4.6.2. Sociální pomoc

Zákon upravuje příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc, vymezuje okruh oprávněných osob, koncipovaný v důsledku členství ČR v Evropské unii, s tím, že mimořádnou okamžitou pomoc může obdržet i osoba, pobývající na zdejší území na základě zákona o pobytu cizinců. U příspěvku na živobytí známe pojem společně posuzovaných osob a prakticky k němu lze přistoupit za situace, kdy příjem těchto osob se sníží o přiměřené náklady na živobytí a doplatek znamená vyrovnání příjmu do určitého minima pro tyto osoby. Výše doplatku na bydlení se vypočítává rozdílem mezi částkou odůvodněných nákladů na bydlení připadajících na kalendářní měsíc sniženou o příspěvek na bydlení a částkou, o kterou příjem převyšuje částku živobytí.¹³¹ Poslední z těchto tří dávek je mimořádná okamžitá pomoc. Ta jest pak jednorázovou dávkou, která se poskytuje osobě, již hrozí vážná újma na zdraví a přitom nesplnila zákonem stanovené podmínky pro hmotnou nouzi, doplňuje příjem takové osoby do existenčního minima. Mimořádná okamžitá pomoc může být poskytnuta i osobě, kterou postihla mimořádná vážná událost, i když není v hmotné nouzi, pokud její celkové a majetkové poměry nedovolují následky takové události překonat. Sem pak

¹³⁰ KOLDINSKÁ, K. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 292-298

¹³¹ § 24 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů

patří i mimořádné události charakteru ztráty dokladů, peněžních prostředků, úhrada nákladů noclehu apod. Je možné podle zákona ji přiznat např. i osobám, propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, po ukončení léčby chorobných závislostí apod. Uvedené dávky lze vyplácet v peněžitě, ale i věcně podobě a doplatek výdajů na bydlení lze i v určitých případech poukázat rovnou pronajímateli služby.¹³²

4.6.3. Státní sociální podpora - Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, představuje systém státních dávek, poskytovaných především rodinám s nezaopatřenými dětmi. Tyto náklady na dávky hradí stát, hlavním kritériem je příjmová situace rodiny. Princip adresného poskytování platí u přídavku na dítě, porodného a příspěvku na bydlení, další dávky jsou poskytovány nezávisle na výši příjmu rodiny, a jsou jimi v § 2¹³³ rodičovský příspěvek a pohřebné. Dávky mají obligatorní povahu, do doby přijetí zákona o státní sociální podpoře nebyla s takto adresně poskytovanými dávkami v ČR prakticky větší zkušenost. Prokazování některých skutečností je mnohdy pro potřebu tohoto zákona velmi obtížné, konkrétně zjištění nepochybného příjmu žadatele. Jelikož zákon je velmi flexibilní ve správě svého majetku, tak mnohdy může docházet k zatajováním a nepřiznaným příjmům. Od 1. 1. 2009 provádějí vyplácení státní sociální podpory úřady práce. Zásadní změny ve vyplácení pak přinesl zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, kterým se snižuje u adresných dávek jejich osobní rozsah, což znamená počet osob, které na tento nárok dosáhnou. Důvod této změny je jasný, ušetřit peníze ze státního rozpočtu.¹³⁴

Výše dávek se již neodvívá od životního minima, ale je stanovena pevnou absolutní částkou, takže při zvýšení životního minima se již ostatní dávky nezvyšují. Zákon předpokládá pro vznik nároku na dávky trvalý pobyt na území ČR, sledována je výše příjmu v rozhodném období. Rozhodný příjem se zjišťuje za společně posuzované osoby, žádná osoba přitom nemůže být posuzována jako oprávněná osoba ve více rodinách. Předpokládá se, že společně posuzované osoby spolu žijí

¹³² KOLDINSKÁ, K. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 290-298

¹³³ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹³⁴ PŘIB, J. et. VOŘÍŠEK, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 252-264

v jedné společné domácnosti, proto je předpoklad, že společně hradí výdaje. Úřad práce musí ovšem řešit řadu rozdílných případů této věci. Občané jsou závislí obecně na svém příjmu z výdělečné činnosti a díky němu mohou uspokojovat své potřeby. Pokud však občan není schopen s ohledem na věk, zdravotní stav či jiné vážné důvody citovanými příjmy své potřeby zabezpečit a vlastní silou je zvýšit, je potřebné poskytnout mu pomoc. Až do 31. 12. 2006 se skládalo životní minimum z částky, potřebné k zajištění výživy a dalších základních potřeb občana, rozděleno podle jeho věku a k nezaopatřenosti dítěte, dále pak z částky, potřebné k zajištění nezbytných nákladů na domácnost, kde byl sledován celkový počet osob v této domácnosti žijících a jejich příjmy byly dohromady posuzovány. To se změnilo od roku 2007, kdy vzešel v účinnost zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. Životní minimum je podle tohoto stanoveno jako nejnižší hranice peněžních příjmů fyzických osob, aby si mohly zajistit stravu a další základní potřeby, s náklady na domácnost již zákon nepracuje. Velkou změnou je zavedení nového institutu a tím je existenční minimum, které znamená nejnižší hranici příjmů osob, aby si osoba mohla zajistit nejzákladnější potřeby a mohla přežít, jednoduše řečeno, absolutní finanční minimum pro přežití. Dle platné právní úpravy je v současné době podle § 2¹³⁵ částkou životního minima jednotlivce 3410 Kč. U osob posuzovaných jako druhá či další v pořadí se pak tato částka posuzuje podle § 3: „ 3/2 Částka životního minima osoby, která je posuzována jako druhá nebo další v pořadí, činí měsíčně

a) 2 830 Kč u osoby od 15 let věku, která není nezaopatřeným dítětem,

b) 2 450 Kč u nezaopatřeného dítěte od 15 do 26 let věku,

c) 2 140 Kč u nezaopatřeného dítěte od 6 do 15 let věku,

d) 1 740 Kč u nezaopatřeného dítěte do 6 let věku.

(4) Životní minimum osob, které se pro účely tohoto zákona posuzují společně, se stanoví jako úhrn částek životního minima všech těchto osob. „¹³⁶

Od 1. 1. 2008 je pak s odkazem na skutečný růst nákladů na výživu, ostatní základní osobní potřeby a spotřebitelských cen upravena valorizační vzorec těchto částek, díky kterému může vláda snadno reagovat na změnu cen. Jak uvedeno výše,

¹³⁵ Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

¹³⁶ Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

částka životního minima je odstupňována podle věku a zaopatřenosti občana, pokud se osoby pro účely dávky posuzují společně, tak se jednotlivé částky sečtou.¹³⁷

Dávkami státní sociální podpory jsou přídavek na dítě, porodné a příspěvek na bydlení, které jsou závislé na příjmu, dávkami nezávislými na příjmu jsou rodičovský příspěvek a pohřebné. Přídavek na dítě je obligatorní peněžitá dávka, která se pravidelně opakuje, určená pro nezaopatřené děti, který se poskytuje v závislosti na příjmu v rodině, a to tehdy, pokud rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodině a koeficientu 2,4. Příspěvek na bydlení je opět obligatorní peněžitá opakující se dávka, poskytovaná v závislosti na příjmu, jejímž účelem je přispět na náklady spojené s bydlením. Podle nového pojetí od ledna 2007 může každá osoba či rodina vynaložit na bydlení pouze část svých příjmů, a v tomto smyslu se za sociálně únosné považuje 30%, v Praze pak 35% příjmů.¹³⁸ Znamená ochranu sociálně slabých před ztrátou bydlení a dokládá se nájemní smlouvou. Zákon zná pojem normativních nákladů, stanovených jako horní hranice přiměřených nákladů na bydlení, do kterých stát občanům přispívá.

Rodičovský příspěvek je peněžitou opakující se obligatorní dávkou, která má za úkol zlepšení podmínek péče o malé děti. Je poskytován dle § 30 zákona o státní sociální podpoře. Na příspěvek má nárok rodič, který po celý kalendářní měsíc celodenně a řádně pečuje o dítě, které je v rodině nejmladší, ve smyslu § 30a, 30b a §31 tohoto zákona.¹³⁹ Od roku 2004 již zákon nijak neomezuje rodiče, pobírajícího rodičovský příspěvek, ale v případné výdělečné činnosti se musí dostatečně postarat o zajištění řádné, celodenní a osobní péče o dítě. Tato péče se zkoumá vždycky u nejmladšího dítěte v rodině.¹⁴⁰

Porodné je jednorázovou obligatorní peněžitou dávkou a má za účel přispět na zvýšené náklady, související s narozením dítěte a nárok na dávku má žena, která dítě porodila. Nárok vzniká dnem porodu, poskytuje se i tehdy, pokud se narodilo dítě mrtvé a pokud zemřela žena, poskytne se porodné otci dítěte. Nárok může případně vzniknout i jiné osobě, pokud převzala dítě do jednoho roku věku do trvalé péče nahrazující péči rodičů.

¹³⁷ PŘIB, J. et. VOŘÍŠEK, V. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 258-264

¹³⁸ § 27 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹³⁹ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹⁴⁰ Dávky péčovské péče jsou již od 1. 1. 2013 začleněny do zákona č.359/1999 Sb. o sociálněprávní ochraně dětí, ovšem nadále je vyplácí úřady práce.

Pohřebné je jednorázová peněžitá obligatorní dávka, která přispívá na náklady související s vypravením pohřbu, a nárok na dávku má osoba, která vypravila pohřeb dítěti, které bylo ke dni smrti nezaopatřeným dítětem, nebo osobě, která byla ke dni smrti rodičem nezaopatřeného dítěte, pokud dítě či takový rodič měli trvalý pobyt na území ČR.¹⁴¹ Výše pohřebného podle § 48/1¹⁴² činí 5000 Kč.

4.7. Soudní přezkum v oblasti sociálního zabezpečení

V soudním přezkumu se napadá pravomocné rozhodnutí orgánu sociálního zabezpečení, tento soudní přezkum ve věcech důchodového pojištění probíhal před rokem 2002 u krajských soudů na základě V. části OSŘ Od 1. 1. 2003, se pak začal používat zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní (dále jen SŘS).¹⁴³ Tento zákon nově upravil obecné principy přezkoumávání správních rozhodnutí soudy, přinesl změny koncepce a rozšíření prostředků obrany občana proti aktům orgánů státní moci. K uvedenému datu též došlo ke zřízení Nejvyššího správního soudu, čímž došlo k naplnění Ústavy České republiky i čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Přijetím soudního řádu správního došlo k oddělení postupů veřejnoprávního a soukromoprávního soudnictví (§ 3 – 4 SŘS, § 7 OSŘ). Soudní řád správní stojí na principu plné jurisdikce, kdy soud provádí dokazování za účelem zjištění stavu věci ke dni vydání rozhodnutí správního orgánu (§ 75 odst. 1 SŘS), skutkový stav hodnotí nezávisle a soud může vázat správní orgán svým právním názorem i skutkovým stavem, který zjistil (§ 78 odst. 5 SŘS). Řízení může být zahájeno jen na návrh, což je rozdíl od soukromoprávního soudnictví, a je ovládáno koncentrační a dispoziční zásadou.¹⁴⁴ Ve věcech důchodového pojištění, nemocenského pojištění, předpisů o nezaměstnanosti, sociální péče, pomoci v hmotné nouzi a státní sociální podpory rozhodují specializovaní samosoudci krajského soudu v první instanci (§ 31 odst. 2 SŘS). Krajský soud po vyhotovení rozhodnutí je doručí účastníkům a tímto doručením je jeho rozhodnutí pravomocné, lze však proti němu podat kasační stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu (§ 102 a násl. SŘS). Kasační stížnost je opravným prostředkem proti pravomocnému

¹⁴¹ PŘIB, J. In: TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 264-278

¹⁴² Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹⁴³ RYBA, J. In: HENDRYCH a kol. Právní slovník. Praha: C. H. Beck, 2009 str. 1037

¹⁴⁴ MIKULE, V. In: HENDRYCH, D. a kol. Správní právo: obecná část. 8. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012

rozhodnutí krajského soudu (§ 102 SŘS), a lze ji podat pouze z důvodů uvedených v § 103 SŘS¹⁴⁵

Krajský soud přezkoumává v oblasti důchodového pojištění rozhodnutí orgánů sociálního zabezpečení na základě ust. § 89 odst. 1 zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. V praxi se jedná zejména o rozhodnutí České správy sociálního zabezpečení o invaliditě, kterou upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v ust. § 39 – pojištěnec je invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nastal pokles jeho pracovní schopnosti nejméně o 35%. Odst. 2 tohoto ustanovení pak upravuje tři stupně invalidity, a to první, kdy pracovní schopnost pojištěnce poklesla nejméně o 35%, avšak nejvíce o 49%. Druhý stupeň invalidity je charakterizován poklesem pracovní schopnosti od 50% do 6 % a u poklesu pracovní schopnosti nejméně o 70% a výše se pak jedná o invaliditu třetího stupně. Při určování poklesu pracovní schopnosti se dle odst. 4 cit. ustanovení vychází ze zdravotního stavu pojištěnce, doloženého výsledky funkčních vyšetření a přitom se bere v úvahu, zda jde o zdravotní postižení trvale ovlivňující pracovní schopnost, zda se jedná o stabilizovaný zdravotní stav, zda a jak je pojištěnec na své zdravotní postižení adaptován, jakou má schopnost rekvalifikace a využití zachované pracovní schopnosti. K tomu účelu soud žádá posouzení zdravotního stavu pojištěnce posudkem Posudkové komise Ministerstva práce a sociálních věcí, která je věcně a místně příslušná, a to v souladu s ust. § 4 odst. 2 zákona č. 582/1991 Sb. – ministerstvo posuzuje zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely přezkumného řízení soudního ve věcech důchodového pojištění a pro účely odvolacího řízení správního, pokud napadené rozhodnutí bylo vydáno na základě posudku okresní správy sociálního zabezpečení, za tím účelem zřizuje jako své orgány posudkové komise.¹⁴⁶

V této souvislosti je jistě namístě ocitovat i znění odst. 3 tohoto ustanovení, které opravňuje ministra práce a sociálních věcí k odstraňování tvrdostí, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení, může též pověřit správy sociálního zabezpečení, aby odstraňovaly tvrdosti v jednotlivých případech. Soudy k takovým úkonům oprávněny nejsou, a tak z praxe plyne, že občan se většinou obrací s žádostí

¹⁴⁵ HORZINKOVÁ, E. In: HORZINKOVÁ, E., NOVOTNÝ, V. Správní právo procesní. 4. akt. a dopl. vydání. Praha: Leges, 2012. Str. 263-265

¹⁴⁶ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.160-166

o odstranění tvrdosti zákona na ministra práce a sociálních věcí poté, co je o jeho nároku rozhodnuto pravomocným rozhodnutím soudu (z logiky věci plyne, že v případech, kdy soud žalobnímu návrhu z uvedeného důvodu nemohl vyhovět).

Soud dále, ovšem v podstatně méně častých případech, přezkoumává správnost přiznané částky starobního důchodu, v souladu s ust. § 28, 29 a 31 ZDP. Podmínky nároku na starobní důchod se odvíjí od získání potřebné doby pojištění a dosažení důchodového věku pojištěnce, případně dalších podmínek, stanovených zákonem. Tyto podmínky jsou obsaženy v § 29 ZDP, jeho § 31 pak upravuje možnosti přiznání tzv. předčasného starobního důchodu.

Krajský soud rozhodoval do roku 2006 též žaloby, podané proti rozhodnutím České správy sociálního zabezpečení, kterými nebylo přiznáno zvýšení důchodu pro bezmocnost, tuto dávku upravoval zákon č. 100/1988 Sb. Zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který nabyt účinnosti dnem 1. 1. 2007, konkrétně ust. § 120 došlo k transformaci dávky zvýšení důchodu pro bezmocnost na příspěvek na péči, a to dle stupně závislosti osoby na pomoci jiné fyzické osoby, ve stupni I. (lehká závislost), stupni II. (středně těžká závislost) a stupni III. (těžká závislost). Krajské soudy tak v této oblasti nyní rozhodují o žalobách, směřujících proti rozhodnutím MPSV o nepřiznání příspěvku na péči (jedná se o rozhodnutí o odvolání), tento příspěvek je upraven § 7 a násl. zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, konkrétně v § 8 jsou upraveny 4 stupně závislosti – lehká, středně těžká, těžká a úplná.¹⁴⁷

Z dávek důchodového pojištění pak přichází v úvahu i přezkum rozhodnutí o vdovském (vdoveckém) důchodu a důchodu sirotčím (§ 49 a § 52 ZDP).

U krajských soudů byl nápad uvedených věcí před přijetím zákona č. 479/2008 Sb. vcelku rozsáhlý, poté, co vešlo v platnost znění ust. § 88 zákona č. 582/1991 Sb., upravující námítky proti rozhodnutí orgánu sociálního zabezpečení ve věcech důchodového pojištění, a to jako řádný opravný prostředek, o kterém rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení, tedy, došlo k tomu, že mezi rozhodnutí orgánu sociálního zabezpečení a možné podání žaloby proti němu k soudu byl vložen ještě řádný opravný prostředek, nápad těchto žalob u krajských soudů významně poklesl.¹⁴⁸

¹⁴⁷ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.160-166

¹⁴⁸ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, str.160-166

5. Zhodnocení platné právní úpravy

Období po roku 1989 charakterizují zásadní politické, hospodářské i společenské změny, v oblasti sociální ochrany pak bylo potřebné ji transformovat do moderního sociálního systému. Parlament proto v roce 1990 přijal Scénář sociální reformy, ten měl za úkol upravit základní pilíře, a to aktivní politiku zaměstnanosti, politiku v oblasti pracovních příjmů a politiku rodinnou, v neposlední řadě pak politiku sociálního zabezpečení, která měla vytvořit jednotný systém sociálního zabezpečení, poskytující zdravotní, nemocenské, důchodové pojištění, individuální i skupinové připojištění a státní sociální podporu a sociální pomoc.

V období po roku 1989 bylo potřebné transformovat i celou sociální politiku, provést její systémovou změnu. Z prakticky univerzální a paternalistické sociální starostlivosti bylo potřebné vytvořit systém, který by jednak reagoval na nové sociální problémy, ale umožnil i aktivní úlohu samotného jedince a nestátních subjektů. Takový úkol byl ovšem nejednoduchý, protože znamenal i zejména nutnost zásadnějším způsobem změnit pohled a myšlení lidí na tuto sféru. Sociální velkorysost musí zákonitě v současném typu společnosti zavést určitou úspěšnost způsobem odpovídajícím ekonomickým možnostem a zdrojům státu. Stát musel řešit i otázku nezaměstnanosti, která do této doby nebyla, takže nebyla potřeba řešit ji.

Pokud hovoříme o modelu sociální politiky, jsem přesvědčen, že naší společnosti je v současném období nejbližší tzv. korporativní typ, založený na zásadě, že sociální potřeby má občan uspokojovat prostřednictvím své práce a zásluh, na vzájemné kooperaci a aplikaci sociálního pojištění. Úlohou státu je garantovat svému občanovi základní společensky uznaná minima potřeb a vytvořit prostor pro působení nestátních subjektů. Ve světě se podobnému typu blíží pohled na sociální politiku např. v sousedním Rakousku, Německu, ve Francii. Tento pohled je podstatně jiný, než existoval v bývalé ČSSR, kde byl uplatňován typ sociální politiky tzv. univerzální, redistributivní, zahrnující prakticky veškerou populaci a nepotřebující nestátní aktivity (k tomuto modelu se blíží skandinávské země). Je ale rozdílný i v porovnání s druhým mezním bodem, který může sociální politika mít, a to je typ reziduální, který spoléhá na tržní instituce a samotnou rodinu a poskytuje z pohledu státu toliko nezbytnou pomoc (např. USA, svým způsobem i Velká Británie). Korporativní typ sociální politiky je schopen reagovat na sociální problémy, které nastoupily v novém ekonomickém prostředí ČR po roce 1989, jako je růst příjmové diferenciaci, nezaměstnanost, inflace, liberalizace cen apod.

V tomto směru je ve společnosti nicméně potřebné překonat po mnoho let zakořeněný sklon k rovnostářství a solidarismu, a to, že stát by měl takovou politiku garantovat. Nová koncepce má tedy před sebou úkol i v myšlení občanů v tom směru, že je potřebné zvýšit jejich aktivní chování při řešení sociálních problémů, tedy obnovit snahu o individuálnější přístup k odpovědnosti za svůj osud i životní standard.

Ve výše naznačeném směru považuji ovšem úlohu státu za nezastupitelnou, neboť sociálně politická opatření, která jsou pro zavedení nového pojetí sociální politiky potřebná, musí mít všeobecný dosah, samozřejmě prostřednictvím zákonodárných aktů. Úloha státu je nepřehlédnutelná i z pohledu možných zdrojů a mocenské síly, kterými může vyváženou sociální politiku garantovat. Stát by měl přispívat zejména k zajištění dobrého zdraví, vzdělání a alespoň minimálního příjmu občana, přitom by z jeho opatření měla být jasná nejenom určitá podstata současné potřeby, ale i určité cíle, kterých hodlá dosáhnout, což předpokládá dobrou znalost reality systému. Z tohoto pohledu tvořila ČR svoji koncepci důchodového pojištění, sociálních dávek a celého systému v období po roce 1989. Jak uvádím výše, bylo potřebné reagovat na myšlení lidí a v novém ekonomickém pojetí pokud možno „spravedlivě“ vyvážit a posílit výkonové vnímání sociální spravedlnosti spolu s dalšími pohledy na jednotlivé problémy, kdy zcela jistě např. vidím řešení problémů chudoby v uplatnění principu potřeby. I zde je ovšem nutné uplatňovat sociální solidaritu v seriózní míře, která by netlumila aktivitu jedince a jeho odpovědnost za vlastní životní podmínky, tedy, která by umožnila vyvážené uplatnění principu subsidiarity, podle něhož je jedinec povinen pomoci nejdříve sám sobě, nemá-li tuto možnost, předpokládá se pomoc rodiny a pokud tato není reálná, nastupuje pomoc jiných společenství, ale i státu samotného. Jeho úloha je však spatřována zejména ve vytváření podmínek, aby si každý v první řadě byl schopen a mohl pomoci vlastním přičiněním. Pokud však jedinec, rodina či sociální skupina je ve vztahu k ostatním obyvatelům v ekonomickém či sociálním smyslu znevýhodněna, je v demokratické společnosti potřebné dopad určitých sociálních událostí zmírnit či takové důsledky odstranit, v této chvíli pak přichází k naplnění redistribuční úlohy sociální politiky státu. Míru přerozdělování v této sféře musí stát právě s ohledem na výše uvedené skutečnosti uplatňovat vyváženě, tedy jak s respektem k případnému vyššímu výskytu chudoby, sociálních neklidů, snížené poptávce po spotřebním zboží a mobilitě na trhu práce, tak ale i k mezníkům druhého

bodů, tedy, musí respektovat případné oslabování podnětů k práci a podnikání příliš vysokou mírou přerozdělování. V České republice po roce 1989 do sociální politiky vstoupil nový prvek, který se snažil vnést do popsáných problémů určitou vyváženost, a to na základě jednání právě o rozsahu, míře a dopadech změn jednotlivých institutů v sociální oblasti, je jím kolektivní vyjednávání mezi odborovými svazy, zaměstnavatelskými svazy a orgány státu.

Po dobu více než dvaceti let je v ČR rozvíjeno demokratické uspořádání společnosti spolu s fungováním tržního mechanismu. V sociální politice pak toto období představuje přechod od starých mechanismů tvorby zdrojů a jejich přerozdělování státem k novému fondovému způsobu hospodaření a ke vzniku sociálních služeb tržního charakteru. Byla provedena rozsáhlá legislativní reforma celé sociální oblasti reagující na citelné společenské změny, jak popisuje práce výše. Přesto mnohé záležitosti ještě vyžadují dopracování a do budoucna spatřuji úkol v této oblasti např. dořešením určité garance návratu vložených prostředků občanů do druhého pilíře důchodového pojištění, kde zatím vláda nedokázala dostatečně důvěryhodně vysvětlit, proč by si lidé tento druhý pilíř měli zřídít. Myslím si, že vkládat povinně peníze do soukromého sektoru dnes v lidech nezbuzuje dostatečnou důvěru s ohledem na historii. Dále, když se porozhlédneme do světa, tak tyto fondy mohou být znárodněny, což dle mého názoru lidi také odrazuje. Cesta „vlastního“ důchodové připojištění je dle mě dostačující. Stát by se měl motivovat občany, aby byli v tomto ohledu zodpovědnější a mysleli více do budoucna na dobu, kdy nebudou schopni pracovat a budou pobírat důchod, který jim neumožní zachování životní úrovně, na kterou jsou zvyklí doposud.

Dalším důležitým tématem je možné zneužívání příspěvků na bydlení. Dnešní platná právní úprava se snaží zabezpečovat základní životní potřeby svých občanů (tzn. i potřebu bydlení), ale nedokáže eliminovat chování lidí, kteří obcházejí zákon. Samozřejmě tento problém je v každém odvětví, kde stát přerozděluje finance. Proto je otázkou, zda by podmínky měly být obligatorní a při jejich splnění by měl vzniknout nárok nebo rozhodování přesunout na správní uvážení. Protože obě tyto varianty mají své pro i proti, vidím řešení v jejich vzájemné kombinaci. Jako první fází bych navrhoval splnění obligatorních podmínek a ve druhé kroku by měl pracovník příslušného orgánu zhodnotit v terénu, jestli opravdu tyto dávky jsou zapotřebí, anebo zda nejde jen o zneužívání. Věřím, že touto kombinací, by stát mohl

eliminovat snahu některých občanů obcházet zákon a ze státu „vysávat“ peníze, které mohou být použity v situacích, kdy jsou opravdu potřeba.

Jako velmi pozitivní hodnotím např. přechod z dřívějšího pohledu na invaliditu výrokem – občan je plně invalidní, jestliže není schopen výdělečné činnosti, na zcela nový pohled a princip, kdy zákon o důchodovém pojištění předpokládá invaliditu tří stupňů, odvíjející se od zcela individuální situace zdravotního postižení jedince, v novém systému posudkového hodnocení, a tedy umožnění naprosto individuální kompenzace dlouhodobější ztráty pracovní schopnosti občana. Jsem přesvědčen, že dosavadní legislativní změny v sociální sféře seriózně korespondují jak se společenskou, hospodářskou i občanskou situací současné společnosti.

Posledním tématem, kterému bych se chtěl věnovat, jsou částky stanovené zákonem, jako životní a existenční minimum a minimální mzda. Myslím si, že by zákonodárce měl „častěji“ reagovat na inflaci či deflaci a tyto částky upravovat. A to nejspodnější cestou, že by tyto částky nebyly vymezeny v zákoně, ale byly by upravovány prováděcími vyhláškami. Což by pro vládu byla nejrychlejší a nejspodnější cesta, jak reagovat na dané změny.

6. Závěr

Ve své diplomové práci „Vývoj sociálního zabezpečení na území ČR“ jsem se zabýval problematikou vývoje jednotlivých etap sociální ochrany lidí, od počátků událostí, které vedly v dobách minulých k určité starostlivosti o člověka, který neměl ničeho, tedy, dle dnešního pojmosloví byl „chudý“, až k dnešnímu rozvinutému systému moderního sociálního zabezpečení obyvatel. V první části pojednávám o počátcích určité solidarity s nemajetnými, dále se věnuji krátce vývoji uvedené starostlivosti jinde ve světě, stěžejní je pak samozřejmě, jak i z tématu mé diplomové práce vyplývá, vývoj sociálních institutů v České republice. Jsem přesvědčen, že bez výkladu vývojových fází a pojmosloví tohoto tématu v úvodu práce by samotné pojednání o jednotlivých institutech současné platné právní úpravy nebylo dost dobře možné. Jsem přesvědčen, že se mi v diplomové práci podařilo vyjádřit vcelku komplexně celou oblast péče o jakkoliv potřebné občany. Je samozřejmé, že v žádaném rozsahu diplomové práce jsem nemohl přiblížit podrobnosti jednotlivých oblastí i konkrétních institutů, proto jsem vybral ty nejdůležitější a snažil jsem se je co nejlépe popsat a vystihnout. Ve své práci jsem i nastínil postup při přezkumu správního soudnictví. Zabývám se pak hlavně problematikou důchodového pojištění, nemocenského pojištění a státní sociální podporou a pomocí. Mojí snahou bylo přiblížit jak rozsah, tak i obsah současné platné právní úpravy, včetně současného trendu cílit veškerou sociální pomoc státu potřebným občanům pokud možno ve velmi rozumném rozsahu, adresně a účelně. Je pochopitelné, že se tak nemohlo stát bez patřičných změn v kompetencích orgánů státní správy, byť tyto změny někdy provázely i určité problémy, konkrétně například přechod řady pravomocí na současné úřady práce. Výsledkem by však měl být seriózní přehled těchto orgánů o potřebě pomoci konkrétním občanům a provázanost informací k tomu potřebných. Jednotlivé instituty sociální ochrany a pomoci občanům jsou postaveny tak, aby zabezpečovaly práva člověka, žijícího v České republice, která je členem Evropské unie, v souladu s požadavky, vyjádřenými v Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku naší republiky.

Resumé

In this thesis „Development of Social Security scheme in the Czech Republic“ I deal with the development of the various stages of social protection of people, from the beginning of the events that during times of previous led to some kind of solicitude about a person who had nothing, therefore, according to actual terminology he was “poor”, to present-day advanced system of modern social security scheme of the population. Without terminology and social policy, which I described in the first initial part of my thesis, it would not be possible to discuss about individual institutes currently valid legislation.

It would not be simply possible because the reader would not to do a complete overview on this issue.

In the second part I deal with the beginnings of certain solidarity with the destitute, where crucial is of course, as well as the topic of my thesis shows, the gradual development of social institutions in the Czech Republic.

I am convinced that without the interpretation of developmental stages that I added the quote from Acts, we are not able to realize the long process of development of the particular institutes.

I am convinced that in my thesis I succeeded to convey quite complex to the whole area of care for any needy citizens.

It is obvious that in the desired extent of thesis I could not bring details of specific areas and particular institutes, it was the reason why I chose some of the most important and tried to describe and capture them. I mainly deal with retirement insurance, health insurance and state social support and assistance.

My intention was to bring closer the scope and the content current valid legislation including current trend consist in effort to direct all state social assistance to needed citizens as possible in a reasonable range, targeted and effective.

It is understandable that this could not happen without appropriate changes in the competence of the state administration authority, although these changes were sometimes accompanied by some problems, particularly as the transition of authority.

Literatura a použité zdroje

I. Literatura:

BALÍK, Stanislav a BALÍK, Stanislav. Právní dějiny evropských zemí a USA: stručný nástin. 2. rozšířené vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. 223 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-86473-15-5.

ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar a VACÍK, Antonín. Právo sociálního zabezpečení. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 230 s. Právnícké učebnice. ISBN 978-80-7380-019-2.

HENDRYCH, Dušan et al. Právnícký slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. xxii, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1.

HORZINKOVÁ, E. a NOVOTNÝ, V. Správní právo procesní. 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Leges, 2012. 368 s. ISBN 978-80-87576-15-1

KALENSKÁ, Marie aj. Československé právo sociálního zabezpečení: Vysokošk. učebnice pro stud. právnických fakult. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986. 373s. Učebnice. KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. xv, 176 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7179-620-6.

TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996. 213 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-0-0.

TOMEŠ, Igor a kol. Sociální správa. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 303 s. ISBN 80-7178-560-1.

TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010. xxxvii, 379 s. Právnícké učebnice. ISBN 978-80-7400-322-6.

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.

II. Prameny:

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 199/1919 Sb., o organisaci péče o válečné poškozence

Zákon č. 59/1868 z. z., o chudinské péči

Zákon č. 1/1888 ř. z., o úrazovém pojištění dělníků

Zákon č. 33/1888 ř. z., o nemocenském pojištění dělníků

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Zákon č. 63/1918 Sb., o podpoře nezaměstnaných

Zákon č. 142/1920 Sb., zákon o požitcích válečných poškozenců

Zákon č. 221/1924 Sb., Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

Zákon č. 221/1925 Sb., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců

Zákon č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění

Zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči

Zákon č. 103/1964 Sb., o zabezpečení družstevních rolníků

Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění

Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti

Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti

Zákon č. 551/1991 Sb., České národní rady o Všeobecné zdravotní pojišťovně České republiky

Zákon č. 582/1991 Sb., o České národní rady o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

Zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 251/2005 Sb., o inspekci práce, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

Zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 73 /2011 Sb., o úřadu práce ČR, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 359/2009 Sb., kterou se stanoví procentní míry poklesu pracovní schopnosti a náležitosti posudku o invaliditě a upravuje posuzování pracovní schopnosti pro účely invalidity (vyhláška o posuzování invalidity

III. Ostatní:

Šmejkalová, J.: Starobní věk a starobní důchod. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2007. Bakalářská práce. Katedra pracovního práva a sociálního zabezpečení

<http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/> ze dne 21.5.2013

<http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/vyse-a-platba-pojistneho/sazba-pojistneho.htm> z dne 20.5.2013

<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm> ze dne 20.5.2013.

ČSSZ.: 80 let sociálního pojištění: 2004

ČSSZ.: Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2012